

Una dècada d'abastament frumentari a Barcelona. La contribució de la iniciativa privada en els anys setanta del segle XIV¹

MONTSERRAT RICHOU I LLIMONA

Institut de Recerca en Cultures Medievales, Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi de la intervenció municipal en l'aprovisionament cerealístic urbà de la Catalunya baixmedieval ha generat una sèrie de treballs de diversa tipologia. Amb Eva Serra s'inicià l'anàlisi de l'abastament frumentari barceloní.² Posteriorment, a partir de la dècada dels vuitanta del segle passat,³ altres investigacions

1. Aquest article forma part dels projectes d'investigació «Escassetats, fams i mortaldats a Catalunya a l'edat mitjana. Estudi i corpus documental» de l'Institut d'Estudis Catalans (PT2008-S0118-RIERA01), dirigit pel doctor Antoni Riera i Melis, i «Carestia, hambre y mortalidad en la Cataluña medieval: explicaciones y representaciones de las crisis de ciclo corto y los malos años en la historia», reconegut i finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (CHAR2008-03031), dirigit pel doctor Pere Benito i Monclús (Universitat de Lleida). Actualment, es continua treballant en aquesta línia en l'anterior projecte i en «Els cereals als mercats dels Països Catalans a l'edat mitjana: la gestió dels intercanvis d'un aliment estratègic», finançat per l'Institut d'Estudis Catalans i dirigit pel doctor Antoni Riera i Melis, de la Universitat de Barcelona (PT2012-501-RIERA).

2. E. SERRA I PUIG, *Los cereales en la Barcelona del siglo XIV*, tesi de llicenciatura dirigida pel doctor Emilio Sáez, Barcelona, Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, 1967; E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», a A. RIERA I MELIS (COORD.), *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, 1988, col·l. «Anuario de Estudios Medievales», annex 20, p. 71-108.

3. En aquesta dècada, s'elaboraren una sèrie de treballs a partir de diversos seminaris de doctorat dirigits pel doctor Antoni Riera i Melis. D'entre aquestes recerques, més endavant difoses en diversos formats (articles, tesis de llicenciatura, tesis doctorals, etc.), destaquen els estudis realitzats per Pere Benito, Juanjo Càceres, Núria Canyellas, Albert Curto, Carles Puigferrat, Pere Ortí, Xavier Soldevila, Marc Torras, Max Turull, Pau Tutusaus i Pere Verdés.

A. RIERA I MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», a H. R. OLIVA HERRER I P. BENITO (ed.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 2007, p. 125-159; A. RIERA I MELIS, «Els pròdroms de les crisis agràries de la baixa edat mitjana a la Corona d'Aragó:

aprofundiren l'anàlisi de les polítiques bladeres del municipi barceloní⁴ i d'altres ciutats del nostre país.⁵ En canvi, l'anàlisi de l'abastament cerealístic d'iniciativa privada a les ciutats catalanes medievals ha estat un tema pràcticament oblidat o considerat des d'una perspectiva fugissera i superficial dins d'estudis de caire local, regionalista o més general,⁶ així com en altres investigacions més especialitzades com les relacionades amb la documentació generada en alguns contractes mercantils.⁷

Davant les diverses opcions d'investigació i atesa la nostra formació i experiència en el maneig de protocols notarials, hem optat per endegar una nova via d'investigació, que consideri l'abastament frumentari barceloní des de l'àmbit privat. Aquest nou camí és menys agraït que el recorregut per altres estudis que ens han precedit. Malgrat això, els resultats de la recerca compensen els esforços i la dedicació esmerçats, perquè representen un complement de noves aportacions als estudis realitzats amb anterioritat. L'objectiu que ens hem proposat en aquest article és oferir una primera aproximació a l'abastament frumentari

1250-1300», a *Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent*, Tarragona, Diputació Provincial de Tarragona, 1991, p. 35-72.

4. J. CÀCERES NEVOT, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona (1301-1430)*, tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, 2007; P. ORTI GOST, «El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat 1283-1345», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), 22 (1992), p. 377-423; P. TUTUSAUS, *Un mal any en la ciutat de Barcelona (1374-1375)*, memòria de llicenciatura inèdita dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, 1986; S. RIERA VIADER, *El mal any primer a Barcelona*, tesi de llicenciatura, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985.

5. N. CANYELLAS, «L'any de la fam al camp de Tarragona (1374-1376)», a *XV Jornades d'Estudis Històrics Locals: La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles v-xviii)*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1984, p. 263-281; A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV*, tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1988; C. PUIGFERRAT I OLIVA, «Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic, 1374-1376», *Ausa* (Vic), vol. XIX, 144 (2000), p. 73-106; X. SOLDEVILA I TEMPORAL, «Carestías y crisis de subsistencia en el mundo rural catalán: el Baix Empordà en el siglo XIV», a R. H. OLIVA HERRER I P. BENITO (ed.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 2007, p. 221-228; M. TORRAS SERRA, «La carestia de blat de 1374-1376 a Manresa», *Miscel·lània d'Estudis Bagenes* (Manresa), 9 (1994), p. 101-138; M. TURULL, «El mal any primer a Cervera: Trasbals socio-polític i crisi de subsistència (1333)», *Miscel·lània Cerverina* (Cervera), 4 (1986), p. 23-54; P. VERDÉS PIJUAN, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», *Miscel·lània Cerverina* (Cervera), 12 (1998), p. 5-23.

6. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462: Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1977-1978, col·l. «Documents de Cultura», núm. 11 i 12; P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1965; M. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa al segle XV*, Barcelona, Curial, 1976, col·l. «Documents de Cultura», núm. 10.

7. J. M. MADURELL I MARIMON I A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Departamento de Estudios Medievales i Colegio Notarial de Barcelona, 1978; A. GARCÍA SANZ I M. T. FERRER I MALLOL, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1983, col·l. «Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials», núm. v.

barceloní d'iniciativa privada durant el període 1374-1375, contextualitzant-lo dins d'un marc cronològic més general: els anys setanta del segle XIV. Com a epíleg del present article, s'ofereix una reflexió documentada sobre la crisi del 1382-1385. S'ha considerat pertinent incloure un epíleg que conté noves dades sobre la crisi frumentària del 1382-1385, procedents de documentació consultada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), perquè aquesta crisi presenta alguns trets similars a la crisi del 1373-1375, que s'analitza a la primera part de l'article i, a més a més, influí en l'actitud de les autoritats municipals barcelonines, que com és lògic encara recordaven la crisi cerealística de deu anys abans.

Les fonts consultades per a l'elaboració d'aquesta investigació han estat dos-cents cinc manuals notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Setanta d'aquests manuals pertanyen a la dècada dels anys setanta i la resta, o sigui, cent trenta-cinc manuals, a la següent.⁸ D'entre aquests manuals, els protocols notariais que han aportat més dades sobre l'aprovisionament cerealístic barceloní d'àmbit privat han estat els de Jaume Ballester,⁹ d'Antoni Bellver,¹⁰ de Joan Eiximenis,¹¹ de Berenguer Ermengol,¹² de Felip Gombau,¹³ de Pere de Granyana,¹⁴

8. Com és obvi, la diferència numèrica entre els manuals consultats respon al nombre de llibres notariais conservats.

9. Ha d'assenyalar-se que el Manuale de 1363-9-27 a 1385-7-10, fou atribuït a Jaume Just (Leg. I, Manual 1368-85) per Josep Maria Madurell i Marimon i Arcadio Garcia Sanz en el seu estudi de les comandes medievals, J. M. MADURELL I MARIMON I A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*. En canvi, en una revisió posterior, Lluïsa Casas Loscos modificà aquesta atribució i considerà Jaume Ballester com a notari d'aquest manual, L. CASAS LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*. 1. Segles XIII-XV, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, col·l. «Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya», núm. 24. S'ha utilitzat la versió de Lluïsa Casas i s'ha indicat la numeració més moderna, que apareix a la part inferior a llapis. L'anterior és a bolígraf i a la part dreta superior.

10. AHPB, Antoni BELLVER, Llibre comú de 1374-8-22/1376-1-28. AHPB, Antoni BELLVER, (Liber) vendicionum de 1374-12-30/1377-10-17.

11. AHPB, Joan EIXIMENIS, Llibre comú de 1374-6-5/1375-5-30. AHPB, Joan EIXIMENIS, Liber capibrevium comunis de 1377-11-12/1378-12-11. AHPB, Joan EIXIMENIS, Capibrevium de 1389-2-25/1389-12-10. AHPB, Joan EIXIMENIS, Capibrevium comune [...] xxvii de 1389-12-14/1390-5-25. AHPB, Joan EIXIMENIS, Llibre comú de 1391-2-17/1391-9-30.

12. AHPB, Berenguer ERMENGOL, Sextus liber vendicionum de 1379-12-21/1380-11-21. AHPB, Berenguer ERMENGOL, Llibre comú de 1382-5-1/1382-11-2. AHPB, Berenguer ERMENGOL, Llibre comú de 1385-5-12/1386-1-5. AHPB, Berenguer ERMENGOL, Llibre de vendes de 1382-5-23/1383-12-16. AHPB, Berenguer ERMENGOL, (Liber ven)dicionum de 1385-8-11/1386-3-10. AHPB, Berenguer ERMENGOL, Llibre comú de 1390-1-19/1390-9-23.

13. AHPB, Felip GOMBAU, Llibre comú de 1372-12-(8)/1373-7-8. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-2-2. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1388-2-3/1389-6-10.

14. AHPB, Pere de GRANYANA, Primus liber vendicionum, stabilimentorum ac aliarum alienacionum de 1388-1-24/1389-10-1.

de Francesc de Laderrosa,¹⁵ de Pere Martí,¹⁶ de Ramon de Massana,¹⁷ de Francesc de Pujol,¹⁸ de Francesc de Relat¹⁹ i de Pere Vives.²⁰ La consulta d'aquests manuals notariais ha resultat una tasca àrdua, ja que l'estat de conservació de les fonts consultades no sempre ha estat òptim i s'ha hagut de desestimar l'anàlisi d'alguns manuals, que pràcticament es fonien a les nostres mans. Els manuals que aporten dades sobre l'abastament cerealístic representen menys d'una tercera part del nombre de manuals consultats. Per tant, es tracta d'un tipus de documentació escadussera i que comporta una especial paciència i dedicació. Malgrat això, els resultats obtinguts de la recerca arxivística són positius, car aporten una sòlida base documental per al compliment de l'objectiu proposat, explicitat amb anterioritat. D'entre les fonts localitzades i analitzades dels protocols consultats destaquen pel seu nombre i interès les comandes comercials, que poden consultar-se a l'annex.

2. LA DÈCADA DELS ANYS SETANTA I LA CRISI DELS «ANYES DE LA FAM»

La crisi frumentària dels anys 1374-1375/1376 ha de contextualitzar-se en relació amb uns factors estructurals i conjunturals, tots presents a la dècada dels anys setanta del tres-cents.²¹ Des de fa anys, la historiografia medievalista catalana ha destacat la importància del cereal, bàsicament el blat, dins la dieta de les dones i els homes de la baixa edat mitjana.²² Eva Serra i Albert Curto es dedicaren a obser-

15. AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Nonus liber vendicionum* de 1369-11-12/1370-11-14. AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú* de 1371-4-5/1372-1-20. AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú* de 1374-11-16/1380-1-7.

16. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre comú* de 1363-12-3/1371-11-6. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre comú* de 1371-4-7/1372-4. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre XXIX* de 1374-6-15/1374-9-7. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre XXX* de 1374-9-7/1375-1-1. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre comú* de 1377-7-31/1378-12-31. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre comú* de 1378-7-17/1380-12-31. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre XLVIII* de 1380-8-1/1380-2-4. AHPB, Pere MARTÍ, *Llibre comú* de 1382-5-8/1382-10-3.

17. AHPB, Ramon de MASSANA, *Llibre comú* de 1373-4-7/1375-5-7.

18. AHPB, Francesc de PUJOL, *Capibrevium primum* de 1387-6-17/1387-11-28. AHPB, Francesc de PUJOL, *Llibre comú* de 1387-11-29/1388-3-12. AHPB, Francesc de PUJOL, *Llibre* de 1388-4-19/1388-11-20.

19. AHPB, Francesc de RELAT, *Manual* de 1376-1-12/1376-4-3.

20. AHPB, Pere VIVES, *Secundus Liber vendicionum* de 1374-5-12/1376-2-1. AHPB, Pere VIVES, *Secundum manuale* de 1374-11-25/1376-9-1.

21. Els historiadors especialistes en la crisi a Barcelona, així com Xavier Soldevila pel Baix Empordà, assenyalen que la carestia cerealística va finalitzar l'any 1376 i, per tant, durant aquell any, la situació s'observa com a normalitzada en algunes zones, X. SOLDEVILA, «Carestías y crisis de subsistencia en el mundo rural catalán: el Baix Empordà en el siglo XIV». En canvi, els investigadors d'altres ciutats catalanes, com Cervera, Manresa, Tortosa i Vic, constaten que la carestia encara es perllongà durant el 1376. Per altra banda, també cal recordar que alguns historiadors com Manuel Sánchez Martínez qualifiquen com a «bienni negre» el període 1374-1376, M. SÁNCHEZ, «La presión fiscal en un año difícil: Cataluña, a mediados de 1374 - mediados de 1375», *Mayurqa* (Palma de Mallorca), 27 (2001), p. 29.

22. A. RIERA I MELIS (COORD.), *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*; A. RIERA I MELIS, «Estructura social y sistemas alimentarios en la Cataluña Bajo Medieval», *Acta Historica et Archaeolo-*

var les fluctuacions de preus cerealístics durant el segle XIV, identificaren els pitjors anys de carestia frumentària de la dècada dels anys setanta (1374-1375/1376) i analitzaren les actuacions dels representants dels municipis de Barcelona i de Tortosa per obtenir cereals.²³ Altres historiadors que han investigat l'empremta d'aquesta crisi frumentària en altres ciutats catalanes expliciten com a elements desencadenants d'aquesta crisi l'«economia de mercat hipotecada per sòls primers, una escassa i mal repartida pluviositat, una tecnologia feble i un adobament exigü»,²⁴ l'existència de tres males collites seguides, originades per una reiterada sequera i la coincidència d'una sèrie de factors conjunturals. Entre aquests factors, cal assenyalar els rumors sobre la manca de gra, l'acaparament i la retenció de cereals amb l'objectiu d'especular, la incidència de la guerra, les obres de defensa²⁵ i la pressió fiscal,²⁶ que se'n derivaren.²⁷ Algun d'aquests erudits també indica la presència d'altres factors com la pesta negra per a Vic.²⁸

gica Mediaevalia (Barcelona), 14/15 (1993-1994), p. 193-217; A. RIERA I MELIS, «Els pròdroms de les crisis agràries de la baixa edat mitjana a la Corona d'Aragó: 1250-1300», 1991, p. 35-72; A. RIERA I MELIS, «Documentación notarial e historia de la alimentación», *Napoli Nobilissima. Rivista di arti figurative, archeologia e urbanistica* (Nàpols), vol. xxxiii, fascicle III-VI (1994), p. 121-138; A. RIERA I MELIS, «Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Los sistemas alimenticios de los estamentos populares en el Mediterráneo noroccidental en la baja edad media», a *La vida cotidiana en la Edad Media: VIII Semana de Estudios Medievales de Nájera*, 1998, p. 25-46; A. RIERA I MELIS, «Pobreza y alimentación en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media», a *XV Jornades d'Estudis Històrics Locals: La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics, 1986; A. RIERA I MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», p. 125-159.

23. Per exemple, els consellers barcelonins utilitzaven les messions, els contractes, els avantatges o primes, la protecció en el transport, l'ús del «vi vel gratia», la defensa de Barcelona en contenciosos amb altres municipis i la diplomàcia per facilitar l'intervencionisme reial a favor de Barcelona, E. SERRA I PUIG, *Los cereales en la Barcelona del siglo XIV*; E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV».

24. P. VERDÉS, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», p. 5.

25. J. R. JULIÀ VIÑAMATA, «Defensa y avituallamiento de los castillos del Rosellón y la Cerdaña en la segunda mitad del siglo XIV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 9 (1988), p. 281-310.

26. Manuel Sánchez Martínez estudià la pressió fiscal reial durant el bienni 1374-1375 mitjançant l'anàlisi de dos fogatges d'11 sous per foc. El primer fogatge s'establí a finals del 1374 com a rescat del servei militar obligat arran de la invocació de l'usatge «Princeps Namque» de Pere el Cerimoniós. El segon fogatge sorgí d'una donació al monarca de les Corts Generals celebrades a Lleida el 25 de febrer de 1375, M. SÁNCHEZ, «La presión fiscal en un año difícil», p. 32-41.

27. El 28 de maig de 1370, se celebrà una reunió de la Universitat i Consell General de la vila de Berga, ordenada per Ramon de Rabinat, batlle i jutge reial ordinari de l'esmentada població. En aquesta reunió es tractaren dos temes. El primer tema fou les grans sumes de capital que la Universitat havia de satisfer a diversos creditors. El segon tema fou l'obligació de reparar els sistemes defensius de la ciutat. S'acordà vendre 4.000 sous de censal mort a Jaume de Gualbes, de Barcelona, i que aquest creditor rebria les pensions del que es recaptés d'unes imposicions que es farien gravant el comerç de gra i farina a l'esmentada vila, AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Nonus liber vendicionum de 1369-11-12/1370-11-14*, f. 64v-76v.

28. C. PUIGFERRAT, «Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376», p. 99.

La crisi frumentària del període 1374-1375/1376 ha estat considerada com una de les més importants del segle XIV. Ara bé, si s'ha demostrat la seva extensió a àmplies zones de la Mediterrània com el Llenguadoc, la Provença, l'illa de Sardenya, la Itàlia central i els diferents estats de la Corona d'Aragó,²⁹ encara no s'ha copsat efectivament el seu abastament.³⁰ Malgrat això, resulta més evident que la seva incidència fou diferent a les zones rurals de les urbanes,³¹ a les zones costaneres de les d'interior i que tampoc cada ciutat la visqué amb la mateixa intensitat.³²

La dècada dels anys setanta fou precedida per una sèrie de conflictes polítics, que derivaren en enfrontaments bèl·lics dins i fora del Principat, abans, durant i després d'aquest període. Un d'aquests conflictes fou la revolta antiaragonesa de Sardenya. La revolta sarda, iniciada als anys quaranta, esdevingué als anys cinquanta una guerra mediterrània amb derivacions peninsulars i, més tard, continental, amb la Guerra dels Cent Anys.³³ L'expedició catalana de l'any 1368, comandada per Pedro de Luna, dominà pràcticament tota l'illa, a excepció de les ciutats de Càller i de l'Alguer.³⁴ Aquesta situació facilità l'exercici d'una tàctica militar de desgast,

29. A. RIERA I MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», p. 152.

30. J. CÀCERES, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona*, p. 325.

31. Per a la zona del Baix Empordà, Soldevila i Temporal considera que «una cosa era padecer hambre y otra morir de inanición. Y no parece que los habitantes del Empordà murieran de hambre durante las hambrunas bajomedievales. Ni siquiera durante los críticos años de 1333-1224 y 1374-1375. Es razonable suponer que, frente a las carestías de grano, las familias ampurdanesas tenían un margen de maniobra, seguramente escaso, pero suficiente para evitar la muerte...», X. SOLDEVILA I TEMPORAL, «Carestías y crisis de subsistencia en el mundo rural catalán: el Baix Empordà en el siglo XIV», p. 226-227.

32. A les Illes Balears, la carestia fou tan important que les autoritats locals dictaren ordinacions, perquè les famílies amb esclaus sards els venguessin fora de l'illa, ja que era molt difícil alimentar-los. El dia 1 de novembre de 1374, Berenguer Tornamina, cavaller, conseller reial i portantveu del general governador de l'illa de Menorca informà els batlles, els veguers i altres oficials de l'esmentada illa que «per la ferma necessitat de vitualles que és en la villa de Manorcha [...] es stada feta ordinació per mi e per los honrats jurats de la dita illa entre les altres coses que totes aquelles persones qui agen sarts ho sardes en la dita illa que.ls ne defen traure [...] e ordonem procurador en Guillem Falcó, sabater habitador de la vila de Ciutadella, a vendra e alienar, baratar en qualsevol altra manera transportar los sarts e sardes davall scrits [...] de la jurisdicció del dit molt alt Senyor Rey nostre per aquell preu ho preus que sia vist fahedor [...] e d'aquells fer fi e epocha de la cosa reabuda», AHPB, Pere MARTÍ, Llibre XXX de 1374-9-7/1375- 1-14, f. 73 a 74v. Per aprofundir en aquest tema, vegeu Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Venda d'esclaus sards de guerra a Barcelona, en 1374», a *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. I, Madrid, 1959, p. 285-286.

33. L'any 1364, la insurrecció del jutge Marià IV d'Arborea es considerà més perillosa que les anteriors, perquè l'insurrecte rebé el suport del papa Urbà IV, que estava disposat a cedir-li en feu Sardenya, ja que Pere el Cerimoniós no satisfieia les rendes eclesiàstiques corresponents. Marià IV morí l'any 1378 i la revolta s'encetà de nou amb Hug III d'Arborea. La pau amb el comte rei no se signà fins al 1385, amb Elionor d'Arborea, qui amb anterioritat derrotà els seus rivals sards.

34. Pau Tutusaus va documentar una ordre del monarca Pere III que endegaria una investigació d'una possible incautació de cereal a Càller efectuada el 28 de juny de 1375, P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 33.

basada en atacs de mercaders i corsaris d'ambdós bàndols.³⁵ Per aquesta raó, les Corts catalanes, reunides a Barcelona des de mitjan 1372 fins al mes d'agost de 1373, acordaren la donació d'elevats imports per fer front a la revolta sarda.³⁶ Aquesta donació es complementà amb altres aportacions pecuniàries, com els 2.500 florins d'or promesos per la ciutat de Barcelona al monarca Pere el Cerimoniós. Per això, des del mes de juliol de 1374, Miquel d'Aguilar, clavari i procurador dels síndics barcelonins, vengué pensions de censals morts i part dels imports obtinguts d'aquestes compravendes s'adreçaren a abastir cerealísticament la Ciutat Comtal.³⁷ A partir de l'agost de l'esmentat any, la «caristia» frumentària fou evident en aquesta ciutat.³⁸

35. El dia 11 de juliol de 1374, Pere el Cerimoniós adreçà una carta a les autoritats de Saragossa ordenant que els mercaders tortosins poguessin circular lliurement amb blats d'Aragó. En aquesta missiva, el monarca féu referència a la «grant mingua o fretura de trigo, ordio et otro grano» i a la revolta del jutge d'Arborea, A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 215, i document número 4, p. 236-237; A. UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1985, col·l. «Curs d'Història de Catalunya», núm. 8.

36. La totalitat del pagament de l'estol reial que s'adreçà a Sardenya no es féu efectiu fins anys més tard tal com en part es reflecteix en el document següent datat el 26 de gener de 1376. Àpoca de Pere Urgell, patró de la nau Santa Maria, a favor del bisbe de Lleida i de Jaume Fiveller, de Barcelona, diputats. Mitjançant Antoni Buçot s'ha satisfet 4.000 sous dels 10.713 sous i 8 diners i 1 òbol deguts, segons un albarà de Jaume de Margens, conseller i escrivà de ració de la casa reial a Pere Urgell, patró de la nau Santa Maria de Barcelona: «Jo en Jaume de Margens Conseller e escrivà de ració del senyor Rey atorch a vos en Pere Urgell, patró de nau de la ciutat de Barchinona apellada Sancta Maria, que del manament del senyor Rey, a mi de certa sciencia fet fas compte a vos del nòlit de la dita nau, la qual fou noliejada en la ciutat de Barchinona per portar cavalls, virtualles e altres forniments necessaris al stol que el senyor Rey fou fer al noble mossen Berenguer Cartes, comte de Quitra e lochtinent seu en la illa e Regne de Sardenya, per rahó de la execució que el senyor Rey fa fer contra lo jutge d'Arborea. La qual nau fo stimada per n'Asteve Marquet e en Bernat Marí, mercaders de la dita ciutat, aport de MCC salmes e vos erets tengut de menar en aquella segons los capítols del noliejament .XXIIII persones. Ço es .XVI mariners .VIII infant. E per nòlit de la dita nau vos feren permeses de .IIII meses .5 tarims per salma, comptant II sous de barchinona per cascun tari. Et nos havets stat en servei del senyor Rey, segons que en mon poder n'avets feta fe del XIII dia del mes de setembre del any prop passat M.CCC.LXXI que partís de la plaça de Barchinona per anar al port de Roses a fer lo dit servei. Tro per tot lo XI (esborrat) dia del mes de maig après següent del any deus scrit que fos licenciat en Castell de Càller per lo dit lochtinent per fer vestres affairs [...]. Scrit en Barchinona a XV dies del mes de juliol anno a Nativitate Domini M.CCC.LXX. secundo», AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú de 1374-11-16/1380-1-7*, f. 22.

37. Venda de 300 sous de pensió de censal mort a Bernat Alemany, AHPB, Joan EIXIMENIS, *Llibre Comú de 1374-6-6/1375-5-30*, f. 31-33v. Venda de 1.700 sous de pensió de censal mort a favor de Galcerà Cotells, de Barcelona, AHPB, Pere VIVES, *Secundus Liber Vendicionum de 1374-5-12/1376-2-1*, f. 49-53v. Venda de 500 sous de pensió de censal mort a Benvinguda, muller de Pere Ferreter, i a Felipó Ferreter, fill d'ambdós, AHPB, Antoni BELLVER, *(Liber) vendicionum de 1374-12-30/1377-10-17*, f. 19-22.

38. En una compravenda de 420 sous de pensió de censal mort per un import de 5.460 sous a favor de Galceran Cotells, de Barcelona, i efectuada el 14 de juliol de 1374, es pot llegir: «temporis sterilitatis que in istis partibus pro nunc est multum indiget et pro faciendo quasius missiones et provisi-

Com Sardenya fou un gran proveïdor de cereal per al municipi barceloní, malgrat que les seves messes eren de menor qualitat que les sicilianes, Pau Tutusaus es qüestionà fins a quin punt, durant la carestia del 1374-1375, «las dificultades de este bienio, se debieron al corte de flujo de cereales sardos».³⁹ Evidentment, ha de considerar-se les revoltes antiaragoneses dels sards com una de les causes més importants del desproveïment frumentari barceloní, ja que aquestes revoltes aturaren l'arribada de cereals d'un dels seus grans proveïdors i, a més a més, les naus provinents de Sicília patiren les conseqüències del corsarisme genovès. A més a més, la carestia frumentària catalana coincidí amb diversos enviaments de cereal a les tropes marítimes o terrestres, que operaren en diversos fronts.⁴⁰ Així doncs, en aquest període, la situació de Sardenya pel que respecta a l'abastament frumentari es capgirà. Aquesta illa passà de ser un centre proveïdor de cereals a una zona rebel i deficitària, a la qual s'hagueren d'adreçar importants contingents de productes alimentaris, de recursos humans i econòmics per a la seva defensa.⁴¹

Un altre front bèl·lic que es desenvolupà coetàniament als diferents regnes de la Corona d'Aragó fou l'anomenada Guerra dels Dos Peres. Aquest conflicte enfrontà des de l'any 1356 fins al 1375 el Regne de Castella amb la Corona catalano-aragonesa. Aquesta contesa s'inicià amb Pere el Cruel, de Castella, i continuà amb el seu germanastre i successor, Enric de Trastàmara, antic aliat del Cerimoniós.⁴² Mentre que Aragó i València veieren els seus sistemes defensius arrasats, el Principat visqué l'amenaça d'un desembarcament castellà, patí incursions de milícies mercenàries al llarg de la seva frontera septentrional (Rosselló, Pallars i Vall d'Aran) i el pas de les tropes mercenàries, aliades a la Confederació.⁴³ Com és evident, les despeses d'aquesta guerra també foren sufragades per la població.⁴⁴ Malgrat tot,

ones pro habendo et procurando dicto grano undecumque prout predicta fuerunt», AHPB, Pere VIVES, Secundus Liber Vendicionum de 1374-5-12/1376- 2-1, f. 23-27v.

39. P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 35.

40. En una àpoca de 26 de gener de 1376, de Pere Urgell, patró de la nau Santa Maria, a favor del bisbe de Lleida i de Jaume Fiveller, de Barcelona, ambdós diputats, es constata el pagament següent: «Item per VIII quintars .x. lliures de bescuyt que us retengués del d'aquell que teniets de la cort a raó de XXIII solidos lo quintar .CLXXXVI solidos .III diners obulum», AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú de 1374- 11-16/1380-1-7*, f. 22.

41. M. TANGHERONI, *Aspetti dei commercio dei cereali nei pressi della Corona d'Aragona*, Pisa, Paceni Editore, 1981, p. 107.

42. A. RIERA I MELIS i altres, «La societat catalana baixmedieval davant dels sismes. I. Els terratrèmols de 1373», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 18 (1986), p. 264.

43. A. RIERA I MELIS i altres, «La societat catalana baixmedieval davant dels sismes», p. 264.

44. En una escriptura del 19 de juny de 1365, es constata que Pere de Soler, de Manresa i procurador substituït del comissari reial Francesc Ferrer, de Manresa, anà «personalment a les ciutats, viles e lochs» reials, perquè els comissaris i collidors dels 3 diners per lliura «que.s demanan es leven de les robes e mercaderies que de la nostra Senyoria ixen es porten en lo Regne de França» li entreguessin els imports recollits. L'objectiu d'aquests imports figurà explicat de la manera següent: «perque d'aquells nos puxan audar en sostenir les grans e importables despeses que.s cove continuament fer per rahó de

els diferents regnes de la Confederació continuaren utilitzant naus castelleses per a assegurar-se el proveïment de forment durant el segon període d'aquest conflicte.⁴⁵ És a dir, des del 1369, després de l'assassinat de Pere el Cruel a Montiel. En aquest segon període, que s'inicià l'any 1369 i finalitzà el 1375, la tensió existent entre Enric de Trastàmara i Pere el Cerimoniós no cristal·litzà en enfrontaments armats.⁴⁶

Un tercer conflicte es materialitzà durant el trienni 1373-1375. Fou l'intent d'invasió del Principat de l'infant Jaume amb tropes mercenàries reclutades al Languedoc i a la Provença, per recuperar el Rosselló, la Cerdanya i les Illes Balears, arrabassats al seu pare Jaume III de Mallorca per Pere el Cerimoniós el 1349. Els rumors d'invasió i l'entrada de l'infant amb les seves tropes mercenàries, que recorregueren el Principat des de finals de 1374 fins als primers mesos de l'any següent, provocaren un clima de terror i de mal confiança que enrariren encara més les relacions comercials i la carestia frumentària. El monarca escripturà reiteradament ordres generals per a tot el Principat amb l'objectiu d'assegurar la fortificació de totes les viles i ciutats, l'emmagatzemament de queviures i béns de valor i, d'aquesta manera, obstaculitzar l'aprovisionament de les tropes invasores.⁴⁷ A finals d'octubre, Pere el Cerimoniós invocà l'usatge «Princeps Namque» i, per tant, foren convocats tots els habitants del Principat amb edat i capacitat per a combatre. Més endavant, a finals d'any, s'establí el pagament d'un fogatge d'11 sous per foc per a aquelles poblacions que s'acolliren al rescat del servei militar. Un any més tard, quan encara algunes localitats no havien satisfet l'import del fogatge, se n'establí un altre de caire general i de la mateixa quantitat, resultat d'un donatiu de les Corts al sobirà.⁴⁸

la guerra que havem ab lo Rey de Castella com per supportar aquelles nos convenga culir moneda de totes parts», AHPB, Andreu FIGUERA, *Llibre d'èpoques de la Tresoreria Reial de 1365-5-25/1365-9-30*, f. 10v-11v.

45. El 26 de novembre de 1371, Francesc de Manlleu i Francesc Bonniu, mercaders de Barcelona, llogaren una coca castellana, anomenada Santa Maria, per emprendre un viatge a Sicília per comprar forment per portar-lo a Barcelona, AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú de 1371-4-5/1372-1-20*, f. 109. Mercès a Albert Curto sabem que el dia 23 de desembre de 1374 hi havia una nau castellana al port marítim de Tortosa, carregada de forment de València, de Mallorca i de Barcelona, A. CURTO CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 88.

46. El 1375, se signà la pau d'Almazán, que també comportà l'enllaç matrimonial entre Elionor, filla del Cerimoniós, i Joan, fill d'Enric de Trastàmara.

47. És interessant observar que la reiteració d'aquestes ordres demostra la reticència de la població d'entregar tant els seus béns de valor com els blats, així com les dificultats d'alguns municipis de finalitzar les seves fortificacions. En el cas de Cervera, on el monarca es traslladà amb el seu exèrcit durant el mes de novembre de 1374, Pere Verdés Pijuan hi observa un efecte contradictori: «d'una banda, hi hagué efectes negatius, però de l'altra, les mesures destinades a l'abastament de les tropes foren aprofitades per les autoritats locals per proveir-se de cereals, molts cops abusant de llurs prerrogatives», P. VERDÉS PIJUAN, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», p. 10.

48. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil», p. 37.

La tàctica militar de les tropes mercenàries de l'infant Jaume, que devien ser uns sis mil homes, bàsicament consistí en la realització de ràpides i llargues cavalcades en zones rurals per saquejar les collites i els béns dels seus habitants, obviant els enfrontaments directes amb l'exèrcit i els setges a les ciutats.⁴⁹ Per aquest motiu, foren poques les poblacions atacades. En canvi, altres indrets com Camprodon patiren importants atacs, que deixaren malmeses les seves fortificacions i, més endavant, hagueren de costejar la seva reconstrucció mitjançant la venda de pensions de censals morts.⁵⁰ Aquest recurs financer també fou utilitzat per a arranjar les fortificacions de les poblacions que patiren l'impacte dels terratrèmols, soferts a Catalunya entre el 20 de febrer i el 22 de juliol de 1373.⁵¹

Els enfrontaments amb Castella i les actuacions defensives davant les tropes mercenàries de l'infant Jaume no afectaren l'abastament frumentari de la mateixa manera que la revolta sarda. Aquest darrer conflicte significà la pèrdua d'un gran proveïdor cerealístic i comportà la pressió fiscal reial i municipal barcelonina per defensar aquesta estratègica plaça comercial. En canvi, al Principat, els darrers conflictes esmentats es materialitzaren en enfrontaments armats puntuals que provocaren la destrucció d'algunes collites de zones bladeres importants, com la zona de l'Urgell, atacada pels homes de Jaume de Mallorca, l'aparició de rumors, que afectaren el lliure comerç, i originaren una pressió fiscal reial i municipal, que

49. C. PUIGFERRAT, «Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic, 1374-1376», p. 82.

50. El 10 de setembre de 1375, Bernat de Raiada, procurador dels síndics de Camprodon, explicà que «dictam universitatem et singulares ipsius pro rei publice utilitate sunt indigere pecunia causa pro faciundo et construendo muram et fortalicia ac vallos in dicta villa Campirotundi que per indigencia dictorum minorum et fambriorum suposita sunt in aliqua eius parte incendis et etiam capta et proptere ea desolata et pro scernata per gentes extraneas armigertis que anno proximum lapso intrarunt terram dicti domini Regis cum infante Maiorice quam pro aliis pluribus negociis comunibus et necessariis ac utilibus dicte ville...». Per aquest motiu, vengué a Guillem de Canyamars, rector de l'església de Sant Pere de Masquefa, de la diòcesi de Barcelona, 320 sous de pensions de censal mort per 4.440 sous i li prometé adreçar el capital obtingut «in constructionem et hedificacionem dictorum menium et vallorum et aliorum fortalicionum dicte ville et non alios usus». El 12 d'octubre de 1375, Simó Luppi, procurador dels síndics de Camprodon, vengué 500 sous de pensió de violari a Arnau sa Plana, prevere beneficiat del monestir de Santa Maria de Montserrat, per 3.000 sous, AHPB, Antoni BELLVER, (Liber) vendicionum de 1374-12-30/ 1377-10-17, f. 34v-38v. Posteriorment, es realitzaren altres compravendes similars. La venda de pensions de censals morts amb l'objectiu d'obtenir capital per a reconstruir les defenses malmeses fou una inversió a fons perdut. En canvi, la utilització d'aquest sistema de préstec encobert no resultà tan negatiu per a algunes poblacions que adreçaren els imports obtinguts a l'adquisició de cereal o per a satisfer el capital degut. Aquest és el cas de la ciutat de Tortosa estudiat per Albert Curto. Aquest historiador descobrí que els consellers d'aquesta localitat pogueren efectuar la llució de censals morts mitjançant els diners obtinguts de la venda de cereals, A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 96.

51. A. RIERA I MELIS i altres, «La societat catalana baixmedieval davant els sismes», p. 265, nota 69.

com és lògic, afectaren la vida quotidiana d'algunes ciutats com Barcelona.⁵² Per això, en aquest període (1374-1375/1376), concebut com una de les «crisis intermitents» de la baixa edat mitjana,⁵³ les hisendes reial i municipal es col·lapsaren i Pere el Cerimoniós es veié obligat a «empenyorar la major part del patrimoni reial, a manipular la moneda i a exigir crèdits a les banques privades, les quals, en no poder recuperar les quantitats manllvades, faran fallida, l'una darrere l'altra, entre 1381 i 1383».⁵⁴

3. LA INICIATIVA PRIVADA I L'ABASTAMENT FRUMENTARI A LA BARCELONA DELS SETANTA

El protagonisme del forment dins de la dieta de la població baixmedieval explica la importància de la seva comercialització, així com la preocupació de les autoritats reial i municipal per a garantir-ne el consum.⁵⁵ En anys de bona collita, la producció frumentària de la Corona d'Aragó era suficient per a assegurar l'abastament cerealístic dels seus habitants i, per tant, se susprenien les importacions d'aquest cereal.⁵⁶ I talment, per això, Pere el Cerimoniós insistia reiteradament en algunes de les seves missives que a Catalunya la collita del 1374 era suficient per a tot el Principat.⁵⁷ Segons Pau Tutusaus, fins i tot per a èpoques de crisi com el

52. Així, per exemple, el pas pel Principat de les tropes mercenàries de Jaume de Mallorca obligà les autoritats municipals barcelonines a reforçar els dispositius defensius del Raval i a distribuir moles manuals als veïns amb l'objectiu d'assegurar l'abastament de farina davant d'un possible tall a l'accés dels molins hidràulics del Clot i del Baix Llobregat, A. RIERA I MELIS i altres, «La societat catalana davant els sismes», p. 265, nota 69.

53. Vegeu, per exemple, Antoni Riera Melis, que recolza la visió exposada sobre els darrers segles medievals de Charles E. Dufourcq a «El període de l'expansió i de les crisis (1276-1472)», a J. NADAL i P. WOLFF (COORD.), *Història de Catalunya*, Barcelona, Oikos-Tau, 1983, p. 321-353. Per tant, Dufourcq, Riera i altres estudiosos com Mario Del Treppo consideren que a la baixa edat mitjana existiren una sèrie de crisis parcials, que no modificaren les estructures de la societat medieval. En canvi, altres historiadors com Pierre Vilar, Claude Carrère i Guy Bois defensen la tesi que a partir del 1333 Catalunya entrà en una fase depressiva general, A. RIERA I MELIS, «Pobreza y alimentación en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media», p. 258-259.

54. A. RIERA I MELIS i altres, «La societat catalana davant els sismes», p. 265.

55. Segons Eva Serra, «una persona necessitava uns 220 kg de gra a l'any per a alimentar-se per tal de sobreviure. Això suposa que la Barcelona de 1378 devia necessitar uns 7.580.000 kg de blat anuals, entre 7 i 8 tones o més de 400.000 quarteres de blat anuals», E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 72. Per aquest motiu, són cabdals les incorporacions de Sicília (1282) i Sardenya (1323), considerades com els graners més importants del Mediterrani. Respecte a Sardenya, cal recordar que, en el període analitzat, aquesta illa passà de ser un centre exportador de cereal a un indret d'importació, P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 102.

56. E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 74; A. RIERA I MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», p. 138.

57. «per rahó de la minva dels blats qui és de present en alguns llocs de Catalunya [...] lexets vendre e comprar blats en les vostres jurisdiccions a tothom qui vendre e comprar ne vulla, [...] e son

període 1374-1375, l'abastament frumentari barceloní bàsicament es fonamentava en l'aportació cerealística d'iniciativa privada. Per a Tutusaús, la suma d'aquest cereal representava un 70 % de l'aprovisionament frumentari barceloní. El 30 % restant era fruit de les adquisicions cerealístiques de les autoritats locals barcelonines i en gran mesura servien per a comercialitzar uns estocs que havien d'abaratir el preu del cereal.⁵⁸

A hores d'ara, l'abastament frumentari barceloní d'iniciativa privada per al segle XIV és una temàtica que, com s'ha evidenciat amb anterioritat, és pràcticament desconeguda.⁵⁹ Es coneix la procedència dels grans,⁶⁰ els camins d'arribada dels cereals a la Ciutat Comtal,⁶¹ així com les mesures intervencionistes de les seves autoritats per a les èpoques de crisi,⁶² però no es té la informació suficient per a

certs per lo feel relació a nos feta, que los blats qui són en lo dit Principat bé compartits basten sufficientment aquest any a tots los habitants del dit Principat», P. TUTUSAUS, *Un mal any*, doc. 10. «Sapiam de cert que aquí havets enguany haudes tals meses que freytura de forment no podets haver e part açó que us ha vengut de diverses parts», P. VERDÉS, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», p. 7.

58. P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 143.

59. La segona meitat del segle XV, Mario Del Treppo va classificar els comerciants bladers que bastiren cerealísticament Barcelona en dues categories. A la primera, es trobaven grans negociants que comerciarien amb diversos productes a escala internacional i que alternarien aquesta activitat amb la banca, les assegurances i les empreses navilières. Alguns d'aquests grans mercaders, com Joan Fortià, controlaren el tràfic blader entre Sicília, Barcelona i l'Aragó, així com exerciren una notable influència en l'acaparament i la retenció de cereals amb l'objectiu d'obtenir substanciosos guanys mitjançant l'especulació. A la segona categoria, es classificarien aquells mercaders locals, especialitzats en el comerç frumentari i que es limitarien a mercadejar a les costes catalanes i, en casos excepcionals, arribarien fins a l'àrea meridional francesa. Només una minoria d'aquests mercaders serien barcelonins, ja que predominarien els tortosins, els tarragonins, els guixolencs i els d'altres centres portuaris catalans. Mario Del Treppo considera que la noblesa feudal s'interessà, encara que indirectament, en el comerç del blat. Per a aquest autor, la noblesa no es dedicava «pròpiament a les operacions comercials en el sentit de comprar per a tornar a vendre i especular amb les diferències de preu, sinó que essent tots grans terratinents es trobaven naturalment en condicions d'haver de procurar col·locar al mercat aquella part de la producció que sobrepassava el consum intern de llurs feus». Per a aquesta centúria, l'esmentat historiador també observa que el monarca Alfons el Magnànim fou el màxim proveïdor de grans sicilians i napolitans al mercat barceloní, circumstància que originà diverses controvèrsies entre la Corona i els consellers barcelonins, arran de les especulacions del sobirà, M. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa*, p. 313-314 i 289-307.

60. D'ultramar, destacaren les illes de Sardenya i Sicília. De la Corona d'Aragó, com a centres de distribució cerealístics, el Regne de València i la ciutat de Saragossa. I dins del Principat, cal tenir present els blats procedents de l'Empordà, del Camp de Tarragona, del comtat d'Urgell, de Lleida, del Vallès i de Tortosa, E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 72-78.

61. El sistema més barat i ràpid fou el de via marítima i es realitzà mitjançant coques, llenys, naus i galeres. També fou important la navegació fluvial de l'Ebre, que canalitzà els grans procedents d'Aragó, de Lleida i del comtat d'Urgell, mitjançant Tortosa, important centre de distribució d'aquest producte, E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 78-80.

62. E. SERRA I PUIG, *Los cereales en la Barcelona del siglo XIV*; E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV»; J. CÀCERES, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona*; P. TUTUSAUS, *Un mal any*.

identificar els subjectes d'aquesta iniciativa frumentària de caràcter privat i la seva contribució a l'abastament frumentari barceloní.⁶³

Després d'una primera immersió en la documentació notarial de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona,⁶⁴ s'intueix que alguns senyors del braç nobiliari, del braç eclesiàstic i membres del braç popular amb representació, que posseïen senyories prop de la Ciutat Comtal, subministraren més grans al mercat barceloní superant el que acostuma a explicitar la nostra historiografia.⁶⁵ Com a d'altres proveïdors, les fonts consultades indiquen mercaders que comptaven amb representants al lloc d'origen o participaven en contractes de comandes de viatge per obtenir blat, essencialment sicilià. En un escalafó inferior, les fonts consultades reflecteixen els comendataris o gestors de les comandes de viatge: mercaders més modestos, patrons de naus i alguns mariners. En darrer lloc, amb unes aportacions modestes de mercaderies o capital, es constata una notable presència d'artesans, que invertiren en l'adquisició de blat sicilià, mitjançant la comanda de viatge.

Els manuals notarians de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona informen molt poc respecte a les aportacions cerealístiques al mercat barceloní de les senyories. Aquesta circumstància s'explica perquè la documentació que aplega aquesta informació, si és que s'ha conservat, està dipositada en arxius patrimonials amb fons de difícil accés o en arxius de titularitat eclesiàstica. Per tant, si es volgués analitzar la importància d'aquestes aportacions frumentàries al mercat cerealístic barceloní s'haurien d'analitzar els capbreus i els llibres de comptes dels diferents agents senyorials, en els quals s'anotaven les entrades i les despeses de les senyories,⁶⁶ i estudiar les estratègies de comercialització d'aquests agents senyorials.⁶⁷ És molt

63. En canvi, per al cas de la ciutat de Tortosa, Albert Curto observà com la major part dels consellers municipals tortosins foren importants mercaders especialitzats en el comerç blader. A més a més, aquests consellers comptaven amb familiars, relacionats amb el procés de transformació i de distribució de cereals. Així doncs, eren els mateixos mercaders els que sempre controlaven la comercialització del cereal en aquesta ciutat. Durant els anys de fretura, la seva intervenció es «justificava» socialment i econòmicament i aprofitaven aquesta situació per a emprendre i legalitzar actuacions adreçades a anul·lar potencials competidors. Als períodes de normalitat, aquests mercaders subministraven la major part d'aquest producte a títol personal. Al costat d'aquests mercaders, Curto també observà la presència de mercaders estrangers, de petits mercaders i de productors dedicats al comerç al detall, A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 225-226.

64. Evidentment, la investigació iniciada ha de completar-se amb la continuació de la recerca i l'anàlisi d'altres períodes ja iniciada a l'Arxiu Històric de Protocols i en altres arxius de la Ciutat Comtal.

65. Durant el primer terç del segle XIV, cereals dels dominis senyorials de Bernat de Cruïlles, de Jofre de Rocabertí i de l'abat de Poblet proveïren de cereals el mercat barceloní, E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 77.

66. De fet, com ja s'ha comentat amb anterioritat, aquest enfocament no és objecte del present estudi.

67. Per a un període anterior, concretament el 1354-1366, Pere Benito ha examinat la gestió del procurador de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona, en Ramon d'Horts, en relació amb els excedents

probable que amb la realització d'aquestes recerques s'encetés una certa revisió d'algunes idees fortament ancorades dins de la nostra historiografia, que comportarien l'aparició d'altres visions o punts de vista respecte a les relacions existents entre els mons urbà i rural.

En relació amb els senyoriis laics, cal recordar l'adquisició de senyoriis propers a la Ciutat Comtal per part d'alguns membres del patriciat urbà més ben situat, com Pere des Bosc, funcionari reial, que l'any 1352 adquirí els castells de Sant Vicenç, el de Vilassar i la torre de Cogoll en una subhasta pública a Barcelona.⁶⁸ D'aquesta manera, part del patrimoni dels Sant Vicenç passà a mans dels Des Bosc, la qual cosa evidencia la decadència d'una part de la baixa noblesa catalana i l'enfortiment econòmic i social d'alguns membres del braç reial amb representació, que anaren desplaçant a alguns membres de la noblesa al capdavant d'algunes senyories.⁶⁹ Evidentment, la capacitat de gestió d'aquests nous senyors, d'origen patrici, fou molt diferent de la dels seus successors, ja que dominaven la jurisprudència i la comptabilitat i, per tant, podien fiscalitzar millor els seus agents. Alguns d'aquests senyors, com l'esmentat Pere des Bosc, aprofitaren el crític estat financer de la monarquia per augmentar el seu poder dins dels seus senyoriis, adquirint els drets per a exercir-hi la baixa i l'alta jurisdicció.⁷⁰ En aquests moments, també molts nobles traspassaren els cobraments de les rendes de les seves senyories a mercaders barcelonins. Mitjançant els arrendaments, aquests senyors rebien un capital del mercader arrendatari i aquest havia d'encarregar-se del cobrament de les rendes en numerari i en espècie, que pel contracte estipulat havien passat a ser temporal-

d'ordi i de forment obtinguts a la castellania de Sitges. Es tracta d'un període de relativa estabilitat dels preus dels cereals panificables, dins del qual incideixen algunes fluctuacions de cicle curt. Per a Benito, l'estructura, la composició de la renda senyorial, la recaptació i les estratègies de comercialització no poden copsar-se separatament. Les estratègies de retenció i de comercialització de l'ordi de Ramon d'Horts optimitzaren el rendiment econòmic del senyoriu. P. BENITO, «Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealícola como estrategia de rentabilización del dominio de la Pía Almoína de Barcelona en la Castellania de Sitges (1354-1366)», a *Evolución de la renta de la tierra, distribución social del producto agrario y reformas agrarias, siglos XI-XX. XII Congreso de Historia Agraria*, Còrdova, Sociedad Española de Historia Agraria (SEHA), Grupo de Historia Social Agraria (GHSA) i Universidad de Córdoba, 2010, col·l. «Historia Agraria», núm. 51, p. 13-44.

68. F. CARRERAS CANDI, *Argentona històrica*, Barcelona, Imprempta La Renaixensa, 1891. Reimpressió a Argentona, Ajuntament d'Argentona, 1982, p. 47.

69. J. BUSQUETA i C. CUADRADA, «Els funcionaris regis i la seva implantació al Pla de Barcelona i en el Maresme», *L'Avenç* (Barcelona), 84 (1986), p. 36-41; J. FERNÁNDEZ i TRABAL, *Una família catalana medieval: Els Bell-lloc de Girona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, col·l. «Biblioteca Abat Oliba», núm. 161.

70. M. T. FERRER i MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyoriis jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), 7 (1970-1971), p. 351-492.

ment de la seva propietat.⁷¹ Amb aquests contractes els mercaders obtenien gran quantitat de productes, entre els quals hi havia el blat, directament dels pagesos sense haver de passar abans pel sedàs d'altres intermediaris. Així doncs, l'afany de control de zones productores de cereal, properes a la Ciutat Comtal, per part d'aquests burgesos, tant dels membres del braç reial amb representació com de mercaders barcelonins, respon a una estratègia que també demostra una iniciativa que cercava la possessió de gran quantitat de cereal, que escapés de la política confiscadora de les autoritats municipals barcelonines i que, a més a més, es pogués comercialitzar a la Ciutat Comtal quan es considerés convenient.

Els llibres notariais consultats a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona tampoc reflecteixen gairebé les activitats mercantils dels grans comerciants,⁷² que tenien representants als diversos centres proveïdors de cereals⁷³ i controlaven la

71. El 20 de maig de 1365, Berenguer Cardona, senyor dels castells d'Avinyó, realitzà un arrendament de tres anys a favor de Bernat de Fontanelles, mercader barceloní. A canvi de 3.900 sous anyals, l'arrendatari tindrà el dret de percebre tots els censos de diners, «de capons, de gallines, de blat, e en qualsevol altre specie sien e tots agrers e parts de splets, delmes de pa e de vi, de oli, de carnatge, e de totes altres coses de que es acostumat de reebre, delme et tot loçou e joves, batudes e aratges e tota altres rendes, fruits e drets qualsque sien e quen que nom hagen ensemps ab la meytat dels esdeveniments los quals lo dit noble ha de reebre e haver o reebre deu per qualsevol manera o rahó en lo castell seu d'Avinyó de la vegeueria de Bages e dins los termes daquell castell [...]. Item atorga e dóna ple poder lo dit noble al dit Bernat de Fontanelles expresament per raó daquela venda et arrendament que.ll pusca dins lo dit temps fermar et loar per raó de senyoria del dit noble totes vendes, alienacions, spolicis, contractes et cartes en que sia necessària o profitosa firma o loament del dit noble. E usar de fadigues e reebre lohismes, terçes, foriscapis, entrades, eixides, reemençes, penes e bans e tots sdeveniments obtencions e fruyts que.l dit noble ha el dit castell. E fer stabliments novells e cartes precàries e dar homens e fembres a reemença e exercir tota jurisdicció que.l dit noble ha el dit castell e fer totes altres coses semblants. Item lo dit noble promet ab bona fe e ab sagrament que.ll dins lo dit temps ne tocharà ne pendrà ne tochar ne pendre farà ne consintirà en les dites coses...», AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Tricesimum tertium capibrevium de 1364-1-4/1365-6-17*, f. 72v-74v.

72. El 6 d'abril de 1375, els mercaders Pere Pont, Joan de Gualbes i Francesc Garriga acordaren amb els consellers de Barcelona l'adquisició de 15.000 quarteres de gra, procedents de Flandes i de Normandia, P. TUTUSAUS, *Un mal any*, document número 22. Activitats mercantils de Jaume Mitjavila, Joan Llombard i Bernat de Sarrià, A. RIERA I MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», p. 140.

73. El 22 d'agost de 1373, es dictà una sentència sobre la controvèrsia que enfrontava els mercaders Bernat Oliver i Francesc Casanova, de Barcelona. Ambdós havien acordat un contracte amb el monarca, relacionat amb «certis quantitatis victualium quas miserunt ad insula Sardinie in viagio quod nobilis Petrus de Luna, quondam, fecerat ad dictam illam». Pel que sembla, car el document és escadusser en informació, els malentesos provenen dels preus de les salmes de forment, del qual no se'ns documenta l'origen. Bernat Alot realitzà la compra de 1.040 salmes i mitja de forment i de 961 salmes d'ordi, AHPB, Ramon de MASSANA, *Llibre Comú de 1373-4-7/1375-5-7*, f. 30v-32. Segons Madurell i Marimon i García Sanz és molt probable que durant la primera meitat del segle XIV el gran comerç de la ruta bladera de Sicília i Sardenya ja no es realitzés mitjançant el mètode clàssic de les comandes, sinó amb representants o intermediaris permanents, J. M. MADURELL I MARIMON I A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 37.

gestió dels seus afers comercials en llibres de comptes privats.⁷⁴ En canvi, les fonts notarials consultades aporten més dades sobre les activitats d'altres comerciants menys importants que llogaven naus⁷⁵ i d'altres que acordaren comandes de viatge,⁷⁶ essencialment a Sicília, amb mercaders més modestos i patrons de naus.⁷⁷ D'entre aquests comendataris també cal assenyalar la presència de dos gestors, relacionats amb la producció tèxtil. Aquests dos comendataris foren Gerald Guerra, paraire de Barcelona,⁷⁸ i Francesc Martí, draper de Barcelona.⁷⁹

Les aportacions frumentàries d'aquests comerciants comandants no foren gaire importants, ja que només representen un 28 % dels capitalistes implicats a les comandes de viatge estudiades, i el capital aportat tampoc fou gaire significatiu. Fins i tot, en algunes ocasions les quantitats invertides foren superades per les aportades per altres capitalistes no comerciants. També cal assenyalar que, en el mateix moment que a Barcelona mancava cereal,⁸⁰ alguns mercaders n'adreçaren a d'altres localitats.⁸¹ És evident que l'objectiu d'aquests mercaders fou l'especulació, car en una època de carestia com la del període 1374-1375/1376, malgrat els

74. Seria interessant i necessària l'elaboració d'investigacions que aprofundissin en aquest camp, ja iniciat per algunes recerques com les que s'assenyalen a continuació: M. E. VARELA RODRÍGUEZ, *El control de los bienes: los libros de cuentas de los mercaderes Tarascó: 1329-1348*, tesi doctoral, dirigida per la doctora Carme Batlle i Gallart, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1996; V. HURTADO, *Llibre de deutes, trameses i rebudes de Jaume Mitjavila i Companyia, 1345-1370: Edició, estudi comptable i econòmic*, Barcelona, CSIC, 2005.

75. El 26 de novembre de 1371, Francesc de Manlleu i Francesc Bonniu, mercaders de Barcelona, llogaren una coca castellana, anomenada Santa Maria, per emprendre un viatge a Sicília, comprar-hi forment i portar-lo a Barcelona, AHPB, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú de 1371-4-5/1372-1-20*, f. 109.

76. En aquest contracte el comandant o capitalista entregava mercaderies o diners a un gestor o comandatari. Aquest venia les mercaderies i després satisfieia al comandatari l'import corresponent. Generalment, en el contracte de comanda, el comandatari especificava que volia invertir el capital resultant de la venda de les seves mercaderies en l'adquisició d'unes mercaderies concretes. Si l'entrega del comandatari consistia en capital, la inversió podia contemplar-se en les mercaderies que adquiriria el gestor o adreçar-se a unes mercaderies molt concretes, especificades en el contracte pel capitalista. J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 77-130.

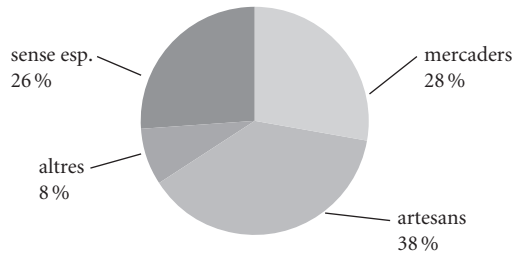
77. Vegeu de l'annex els documents números 3, 9, 10, 12, 13, 14, 25, 29, 37, 39 i 47. No es compta amb cap document de la família Cabanelles, la qual, segons Madurell i Marimon i García Sanz, s'enriquí durant la carestia dels anys 1374-1375/1376 amb el comerç sicilià, J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 83.

78. AHPB, Jaume BALLESTER, *Manuale de 1363-9-27/1385-7-10*, f. 65v.

79. AHPB, Jaume BALLESTER, *Manuale de 1376-6-26/1376-6-27*, f. 69.

80. Pere III escrigué una missiva, datada el dia 11 de febrer de 1375, adreçada al governador del Rosselló perquè s'autoritzés la sortida de 100 quarteres entre forment i ordi adquirides per les autoritats de Barcelona, P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 221.

81. El 5 de febrer de 1376, Raimon Pellicer, mercader de Barcelona, nomenà com a procurador Berenguer Martí, mercader de Tarragona, «ad vendendum pro me et nomine meo tan in civitate Tarracone quam in aliis vilas seu locos Catahalonie quacumque quantitate frumenti vel aliorum bladorum» pel preu que li semblí més convenient, AHPB, Antoni BELLVER, *Llibre comú de 1374-8-22/1376-1-28*, f. 43v-44.

GRÀFIC 1. Tipologia dels comandants o capitalistes (1371 a 1378).

«avantatges» promesos per les autoritats municipals barcelonines,⁸² aquests imports no es cobraven amb facilitat.⁸³

Els documents de comanda, localitzats en els llibres de protocols notariais consultats, mostren com el grup de comandants o capitalistes més nombrós correspon a l'artesanat barceloní.⁸⁴ Els menestrals representen un 38 % dels capitalistes, i superen els mercaders (28%), dels individus dels quals no se n'especifica la dedicació econòmica (26%), i un minoritari conjunt heterogeni (8%), dins del qual destaca la presència de Constança, muller del notari barceloní Francesc de Relat, que figura cap a la meitat i a finals de l'any 1376 com a capitalista en dues modestíssimes comandes: la primera de 6 lliures i 1 sou i la segona d'11 lliures.⁸⁵

D'entre el grup de menestrals comandants predominen amb un percentatge d'un 69 % els artesans especialitzats en algun dels processos relacionats amb el treball de la pell.⁸⁶ Dins d'aquests, destaca la presència de 10 blanquers,⁸⁷ al costat

82. «Els avantatges era el nom amb què eren conegudes les primes concedides per la ciutat als mercaders que portaven blat. L'avantatge solia variar segons l'escassetat del gra, lloc de procedència i qualitat», E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 8.

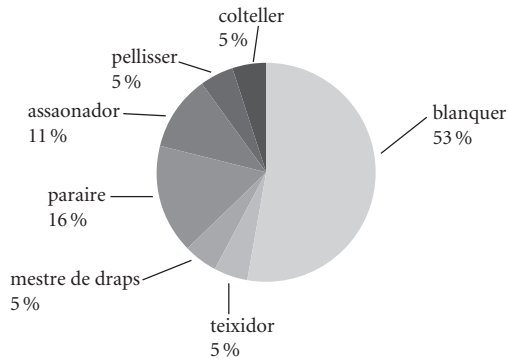
83. El 21 de gener de 1376, Bartomeu Perona, marmessor d'Otò Janveusa, escripturà una procura a favor de Melcior de Marins. L'objectiu de la procura fou cobrar un deute de la Universitat de Barcelona. Es tracta de 108 lliures i 13 sous «pro aventagio» de 2.173 quarteres de forment, provinents de Sevilla, que la universitat de Barcelona devia al difunt, AHPB, Francesc de RELAT, Manual de 1376-1-12/1376- 4-3, f. 6.

84. Vegeu de la taula número 1 de l'annex els documents números 7, 8, 19, 20, 21, 23, 26, 28, 30, 31, 32, 46 i 50.

85. Vegeu de la taula número 1 de l'annex els documents números 45 i 49.

86. És curiós observar com la majoria de contractes de comanda en els quals figurà com a comandant o gestor en Pere Muntells de Barcelona els realitzà amb menestrals comandants dedicats a l'elaboració de draps de llana i amb especialistes de pells. El 18 de setembre de 1374 pactà una comanda amb dos paraires i tres blanquers (documents 17-19 de la taula número 1 de l'annex). I més tard, el 7 d'octubre del mateix any, amb dos blanquers més (document número 23 de la taula número 1 de l'annex).

87. Vegeu els documents números 7, 19, 20, 21, 23, 31, 32 i 49 de la taula número 1 de l'annex.

GRÀFIC 2. Artesans comandants per oficis (1371 a 1378).

d'un pellisser⁸⁸ i de dos assaonadors.⁸⁹ Els artesans del sector tèxtil representen un percentatge d'un 26 %. Aquest segon grup està constituït per tres paraïres,⁹⁰ un mestre de draps de senyals⁹¹ i un teixidor.⁹²

Les comandes comercials localitzades a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona conformen un conjunt de cinquanta-un documents, datats entre el 25 de setembre de 1371 i el 13 de maig de 1378, que es presenten a la taula número 1 de l'annex. Com es constatarà més endavant, la major part d'aquests contractes s'escripturaren en el període 1374-1376. Les comandes de l'any 1374 s'iniciaren en plena collita frumentària, per la qual cosa cal pensar que la població barcelonina i les seves autoritats no havien estat conscients de la manca de cereal i que els comandants tenien per objectiu participar en un bon negoci, assegurat pels avantatges promesos per les autoritats municipals barcelonines. Les comandes escripturades de l'any següent s'acordaren abans i després de la collita, amb la qual cosa es demostra una previsió davant d'una imminent mala anyada en vista de l'experiència viscuda l'any precedent. Malgrat això, el 1376, les comandes realitzades tornen a palesar com es mostrà una confiança en la collita d'aquell any, ja que els contractes es realitzaren després de l'esmentada collita.

L'import mitjà de les comandes fou modest, car el 70 % d'aquests contractes no superà les 42 lliures de mitjana⁹³ i, a més a més, l'índex de distribució respecte a la mitjana mostra una concentració d'un 63 % en els imports inferiors a

88. Vegeu el document número 45 de la taula número 1 de l'annex.

89. Vegeu els documents números 26 i 28 de la taula número 1 de l'annex.

90. Vegeu els documents números 11, 17 i 18 de la taula número 1 de l'annex.

91. Vegeu el document número 8 de la taula número 1 de l'annex.

92. Vegeu el document número 30 de la taula número 1 de l'annex.

93. Els índexs de distribució respecte a la mitjana oscil·len entre els números 7 i 88.

TAULA 1
Comendants o capitalistes artesans

<i>Data</i>	<i>Comandant/ofici</i>	<i>Inversió</i>	<i>Doc. de l'annex</i>
1374,7,22	Raimon Figuera, blanquer de Barcelona	3 draps de llana, valorats en 27 ll.	7
1374,7,22	Pere Font, mestre de draps de senyals de Barcelona	11 canes de draps de senyals, valorats en 14 ll., 9 s. i 2 d.	8
1374,8,18	Guillem Illa, paraire de Barcelona	7 draps de llana de diversos colors, valorats en 35 ll., 15 s. i 6 d.	11
1374,8,21	Francesc Cisa, draper de Barcelona	10 draps de Perpinyà, valorats en 82 ll. i 10 s.	12
1374,9,18	Bernat Sagrera, paraire de Barcelona	2 draps de llana de Barcelona, valorats en 19 ll. i 15 s.	17
1374,9,18	Berenguer Sagrera, paraire de Barcelona	2 draps de Barcelona, valorats en 20 ll. i 10 s.	18
1374,9,18	Pere Vives, blanquer de Barcelona	4 draps blancs, valorats en 48 ll.	19
1374,9,18	Bernat Prats, blanquer de Barcelona	draps, valorats en 14 ll.	20
1374,9,18	Antic Riquer, blanquer de Barcelona	25 ll., 18 s. i 6 d. de diverses mercaderies (pell de be adobada i roba de borello)	21
1374,10,7	Raimon Figura i Bernat Prats, blanquers de Barcelona	Diverses mercaderies, valorades en 20 ll. i 9 s.	23
1375,5,2	Guillem Pere, assaonador de Barcelona	30 ll. i 10 s. (8 ll., 8 s. i 9 d. al comptat, la resta en mercaderies)	26
1375,7,5	Pere de Vall, colteller	Coltells, valorats en 5 ll.	28
1375,8,3	Pere Parera, teixidor de Barcelona	1 drap, valorat en 8 ll. i 10 s.	30
1375,9,25	Pere Muner, blanquer de Barcelona	15 ll. de 32 dotzenes d'aludes	31
1376,6,19	Pere Vilardell, pellisser de Barcelona	20 ll.	45
1376,8,5	Pere (i), blanquer de Barcelona	21 florins d'or de Florència	49

les 24 lliures.⁹⁴ A mesura que s'apropà l'any 1374, durant els mesos immediatament posteriors a les collites, l'índex de distribució respecte a la mitjana demostra un augment progressiu, que reflecteix com els imports invertits van acostant-se a la mitjana ideal calculada de 42 lliures. En aquest sector, s'observa una majoritària

94. L'import més modest correspon a 3 lliures i 8 sous invertides per Antoni Parellada, mercader a Barcelona, AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 69. Vegeu el document número 46 de la taula número 1 de l'annex.

presència de mercaders com a gestors i altres mercaders com a capitalistes, entre els quals també figuraren alguns menestrals.

Les comandes que superaren l'import de 42 lliures són una minoria i, malgrat que d'alguns individus no s'especifica la dedicació econòmica, és molt probable que tant gestors com capitalistes tots ells fossin mercaders. Les comandes amb un capital invertit que dobla la mitjana calculada (42 lliures amb índex de referència 200) foren de mercaders, i en destaquen les inversions realitzades després de la collita de l'any 1374. Els inversors dels imports més quantiosos confiaren en un mateix gestor, el mercader Joan Colom, que durant el mes de maig de 1376 acordà deu comandes de viatge. Els imports acordats en aquests contractes oscil·laren entre les 25 i les 320 lliures.⁹⁵

Amb l'anàlisi d'aquesta documentació seriada, referent a les comandes localitzades i analitzades, es ratifica la idea que, durant aquesta dècada, els grans comerciants frumentaris utilitzaren altres mètodes comercials més moderns. En canvi, com es podrà observar a continuació, la comanda comercial fou un mètode força emprat pels petits comerciants i alguns menestrals, afectats per la crisi de 1374-1375.

La majoria dels contractes de comanda acordats es realitzaren entre el 22 de juliol de 1374 i el 7 d'octubre del mateix any. Com s'ha observat amb anterioritat, aquests acords començaren a escripturar-se en plena època de batuda del blat, quan aquest cereal en anyades «normals» s'hauria pogut adquirir barat a Catalunya, i per això s'invertí en l'aprovisionament de blat sicilià, que es venia barat. Aquests acords també coincidiren en un període en què predominaren els rumors de la imminent entrada de l'infant Jaume, quan Pere III invocà l'usatge «Princeps Namque» i decretà l'«ordinació super aforamento grani» per a limitar l'encariment dels productes frumentaris, i s'ordenaren les primeres ordinacions municipals barcelonines per afavorir l'aprovisionament de gra.⁹⁶ Aquestes comandes estan relacionades amb sis gestors: Berenguer Saragossa, patró i amo de la coca *Sant Salvador*;⁹⁷

95. Així, Bernat Rigola invertí 55 lliures (document 34 de la taula número 1 de l'annex); Berenguer de Castellfort, 110 lliures (document 35 de la taula número 1 de l'annex); Raimon Carner, 110 lliures (document 36 de la taula número 1 de l'annex); Joan de Busons (document 37 de la taula número 1 de l'annex); Berenguer Simó i Francesc Rovira, 100 lliures (document 38 de la taula número 1 de l'annex); Guillem sa Codina, 100 lliures (document 39 de la taula número 1 de l'annex); Bartomeu Barós, 320 lliures (document 40 de la taula número 1 de l'annex); Nicolau Coromines, 50 lliures (document 41 de la taula número 1 de l'annex); Miquel Tosell, 25 lliures (document 42 de la taula número 1 de l'annex), i Guillem Colom, ho ignorem car no es pot llegir el document.

96. Entre aquestes, cal destacar la prohibició de noliejat qualsevol nau a Barcelona si no hi aportava gra i l'anul·lació d'impostos, de deutes i de penes de delictes a qui aportés gra a la Ciutat Comtal. P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 76-77 i document 4.

97. AHPB, Pere MARTÍ, Llibre XXIX de 1374-6-15/1374-9-7, f. 59v-60 (doc. 6 de la taula número 1 de l'annex).

Nicolau Cabot, mercader de Barcelona;⁹⁸ Francesc Rovira i Arnau Albaiges, mercaders de Barcelona;⁹⁹ Bernat Corbayo, carnisser de Barcelona,¹⁰⁰ i Pere de Muntells, de Barcelona.¹⁰¹ Tots els artesans comandants entregaren mercaderies, la major part de les quals foren draps de llana, l'import de les quals no superà les 48 lliures.¹⁰² Es tracta d'imports modestos que s'adreçaren bàsicament a l'adquisició de blat, sobretot sicilià, i, si no era possible, a la compra d'ordi, de lleguminoses com faves i lleties, i de vi.¹⁰³ És a dir, si no es podia aconseguir cereal, s'optava per productes alimentaris alternatius. Només una font deixa constància de la utilització de la ruta atlàntica, i esmenta com a destinació del viatge les ciutats de Sevilla i de Lisboa.¹⁰⁴

L'altre període en el qual predominen menestrals comandants identificats correspon a l'interval que s'inicià el 2 de maig de 1375 i finalitzà el 25 de setembre del mateix any. Aquest període s'inicià amb la temporada en la qual els preus dels blats acostumaven a ser més elevats i coincidí amb la continuació d'una política frumentària institucional intervencionista¹⁰⁵ i amb l'aprovació de la concessió d'un nou donatiu al sobirà, quan encara algunes poblacions no havien satisfet l'import del fogatge d'11 sous per foc de l'any anterior.¹⁰⁶ Es tracta de cinc comandes realitzades amb cinc gestors diferents: dos mariners barcelonins (Domènec Pasqua¹⁰⁷ i Francesc Morell¹⁰⁸); un paraire barceloní (Gerald Guerra);¹⁰⁹ un mercader (Bernat Cots, de Barcelona)¹¹⁰ i Antoni Casamitjana, del qual no s'especifica la professió.¹¹¹

98. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 54 (doc. 7-10 de la taula número 1 de l'annex).

99. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 58v-59 (doc. 11-14 de la taula número 1 de l'annex).

100. AHPB, Pere MARTÍ, Llibre XXX de 1374-9-7/1375-1.1, f. 17-18, (doc. 15-16 de la taula número 1 de l'annex).

101. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 59v-60v (doc. 17-23 de la taula número 1 de l'annex).

102. Vegeu el document número 19 de la taula número 1 de l'annex.

103. Vegeu els documents números 19 a 23 de la taula número 1 de l'annex.

104. Vegeu el document número 11 de la taula número 1 de l'annex.

105. Per exemple, les iniciatives del municipi barceloní i les actuacions reials, P. TUTUSAUS, *Un mal any*, documents números 19, 20 i 22.

106. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La presión fiscal en un año difícil», p. 37.

107. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 61 (doc. 26 de la taula número 1 de l'annex).

108. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 65v (doc. 30 de la taula número 1 de l'annex).

109. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 65v, (doc. 29 de la taula número 1 de l'annex).

110. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 66 (doc. 40 de la taula número 1 de l'annex).

111. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 65 (doc. 27-28 de la taula número 1 de l'annex).

Potser s'escripturaren més comandes comercials durant aquest any, però no s'han conservat, o fins i tot ni s'escripturaren.¹¹² També és plausible que se n'acordaren menys per la crisi, car els imports invertits en aquests contractes foren de menor quantia que els de l'any anterior. Tot i així, alguns menestrals continuaren invertint modestos capitals en l'adquisició de blat o ordi sicilià.

Davant d'aquests resultats, hom es pot qüestionar si aquestes inversions foren una adequació popular de les actuacions intervencionistes de les autoritats, intentant satisfer en la mesura que es pogués el consum familiar,¹¹³ o, ben al contrari, si aquests capitals s'invertiren per aconseguir més capital, mitjançant l'especulació. També existeix la possibilitat que alguns d'aquests artesans abans invertissin en la ruta del Llenguadoc i la Provença, considerada una prolongació de les rutes interiors dels diferents estats de la Corona d'Aragó,¹¹⁴ i que davant de la carestia adrecessin els seus capitals vers altres rutes com la siciliana. De fet, si s'observa la taula número 1 (p. 135), es pot constatar que la major part dels menestrals barcelonins invertiren en aquestes comandes comercials de viatge draps de diferent tipologia, que eren molt apreciats a Sicília. Aquesta situació també demostra que hi hagué un sector d'artesans que, malgrat la crisi frumentària existent, pogué invertir i, per tant, no es veié necessitada d'aquests capitals per a apaivagar la fam present a la Ciutat Comtal.¹¹⁵

L'any 1376, quan s'hagué normalitzat la situació de l'abastament frumentari barceloní, es continuà invertint en l'adquisició de blat sicilià amb numerari en efectiu i, segons les fonts consultades, sense inversions de menestrals. Aquest resultat ens remet al fet que la carestia frumentària fou un revulsiu econòmic per a tota l'activitat productiva i comercial de la Ciutat Comtal. I, per tant, els menestrals que comptaren amb capital l'invertiren amb l'objectiu de poder equilibrar la caiguda de la demanda interior de productes tèxtils i de pell. Una mostra d'això es reflecteix en una comanda, realitzada durant el mes d'agost de 1374, en plena crisi frumentària, en la qual Francesc Cisa, draper de Barcelona, invertí 82 lliures i 10 sous, en què foren valorats deu draps de Perpinyà, per adquirir blat o peix salat.¹¹⁶

112. D'acord amb Madurell i Marimon i García Sanz, s'ha constatat la presència de comandes sense escripturar i se suposa que el seu nombre fou reduït, J. M. MADURELL I MARIMON I A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 132.

113. El 10 de gener de 1375, Pere III ordenà a tots els seus oficials que el proveïssin de cereal, perquè el barceloní «és en for molt excessiu e és gra fort vell e prudent e que fa mal pa», P. TUTUSAUS, *Un mal any*, document número 15.

114. J. M. MADURELL I MARIMON I A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 33.

115. J. CÀCERES, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona*, p. 392, document núm. 32.

116. Vegeu el document 12 de la taula número 1 de l'annex.

L'escassetat frumentària del mercat barceloní i la carestia subsegüent també es constata en altres fonts notarials com són les comandes de dipòsit i els inventaris *post mortem*. Les comandes de dipòsit no sovintegen als llibres notarials consultats i, per tant, també podrien demostrar que es magnifica la fam a Barcelona durant el «bienni negre» o bé que qui la patí tampoc tenia recursos per a poder accedir a un notari. Una excepció d'això és una comanda de dipòsit del 28 d'abril de 1375 que mostra les necessitats frumentàries d'alguns habitants del pla de Barcelona. Es tracta de Pere Llobet, d'Arnau de Perealbes, de Bernat Figuera, de Pere ses Corts, de Guillem Figuera i de Berenguer Martí de Sant Vicenç de Sarrià, que reconegueren haver rebut de Pere Verdaguer, beneficiat de la Seu de Barcelona, procurador de Bartomeu, canonge de la pabordia del mes de juliol de la Seu de Barcelona «in comanda et puro deposito VIII quarteres d'ordi boni, fini, pulcri et receptibilis ad mensuram Barchinone».¹¹⁷

Des del mes de maig de l'any 1374, coincidint amb els rumors de males collites i de l'imminent entrada de les tropes mercenàries de l'infant Jaume, als inventaris *post mortem* barcelonins no s'escripturà cap referència frumentària.¹¹⁸

Coneguda l'especulació exercida tant dins del comerç al detall com a l'engròs, no resulta gaire estranya la desaparició del producte frumentari dins dels inventaris *post mortem*.¹¹⁹ És molt probable que els familiars o els amics dels difunts feren desaparèixer o amagaren els cereals emmagatzemats a la llar, ja que dins de les

117. AHPB, Joan EIXIMENIS, Llibre comú de 1374-6-5/1375-5, f. 178v-179.

118. Els inventaris *post mortem* de la mateixa dècada, anteriors al mes de maig de 1374, en els quals figuren referències frumentàries, representen el 40% dels inventaris consultats: «Item ha blat en los dits tahuts. Primerament frument VI quarteres e mig. Item mastay forment et ordi masclat X quarteres. Item ordi quarteres I et mig. Item mill quarteres IIII quarteres et mig. Item sacs de blat a portar a moli II», AHPB, Pere MARTÍ, Llibre comú de 1371-4-7/1372-2-4, f. solt. A l'inventari de béns de Francesc Simó, mercer de Barcelona, es declarà una quartera de forment, AHPB, Ramon de MASSANA, Llibre comú de 1373-4-7/1375-5-7, f. 10v-17. A l'inventari dels béns de Clara, orfe de Bernat Turell, notari de Barcelona, s'escripturaren deu quarteres i mitja de forment i un quartà i mig de forment, AHPB, Ramon de MASSANA, Llibre comú de 1373-4-7/1375-5-7, f. 53v a 63. A l'inventari de béns de Miquel Cabot, pagès de Barcelona, s'anotà entre els altres béns del difunt mitja quartera de farina de forment, AHPB, Ramon de MASSANA, Llibre comú de 1373-4-7/1375-5-7, f. 76v-79. A l'inventari de béns de l'escriptor barceloní Jaume des Pla, entre els béns dels difunt hi havia dues quarteres de forment i més forment sense especificar-ne la quantitat, AHPB, Ramon de MASSANA, Llibre comú de 1373-4-7/1375-5-7, f. 82-87. A l'inventari de béns d'Elisenda, vídua de Pere Riufred de Solsona, es troba forment i faves en un sac sens especificar-ne la quantitat, AHPB, Ramon de MASSANA, Llibre comú de 1373-4-7/1375-5-7, f. 93-94.

119. Fins i tot en èpoques de normalitat, hi havia hagut denúncies i picabaralles per la retenció de tota mena de productes amb una finalitat clarament especulativa. Aquesta situació es constata clarament en un document del 19 d'abril de 1365, on es reflecteix l'enfrontament entre el mostassaf i un peixater barceloní, el qual s'acusa de fer «manipoli ab les dites exavagueres qui fan que les gens no poden aver ne an pogut aver de tota quaresma peix sinó a sobre de preu», AHPB, Pere MARTÍ, Llibre comú de 1365-2-3/1365-6-7, f. 83v-86.

mesures intervencionistes de les autoritats municipals barcelonines es preveia l'obligació de declarar la possessió de tot tipus de gra així com l'entrega de tot aquell «forment, farina, ordi e altres blats» que no fossin necessaris per a alimentar-se.¹²⁰ Aquesta darrera mesura tenia un doble objectiu: aturar la retenció de cereal per part dels consumidors i controlar el mercadeig d'una suma de cereal, difícilment quantificable, que alguns barcelonins rebien com a censos en espècie per les seves propietats a la mateixa ciutat de Barcelona, a les terres del Pla de Barcelona o al rerepaís de la Ciutat Comtal. De fet, en alguns mercats, els esplets de 1377 provocaren la sortida de cereal retingut, objecte d'especulació i causa de la carestia, circumstància que comportà una notable baixada de preus i la normalització del comerç blader.¹²¹

4. EPÍLEG: LA CRISI DE 1382-1385

Durant la dècada dels anys vuitanta del tres-cents, concretament en el període de 1382-1385, es produí la darrera crisi frumentària del segle XIV. Pel que sembla fou una crisi d'àmbit regional, que també coincidí amb problemàtiques de caràcter més local, com, per exemple, la sequera,¹²² el rigor de les temperatures¹²³ i la pujada del preu de productes alimentaris bàsics com la carn. Les fonts referents a la Ciutat Comtal indiquen com dos dels tres factors anteriors, concretament la sequera i l'encariment dels productes carnis, considerats com el segon aliment més important de la dieta baixmedieval, també foren presents durant aquest període en aquesta ciutat.¹²⁴

120. P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 75.

121. P. VERDÉS, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», p. 23.

122. Per exemple, a València, el 4 de març de 1384, els consellers valencians esmenten l'existència de diferents brots de pesta des del novembre del 1383 així com de presència de la sequera; vegeu A. RUBIÓ, *Peste negra, crisis y comportamientos sociales en la España del siglo XIV: La ciudad de Valencia (1348-1401)*, Granada, Universidad de Granada, 1979, p. 42. A Tortosa, al mes de març de 1384, es començà a prendre mesures preventives, relatives a l'aprovisionament cereal, per «lo temps, per defalliment de pluges, a present, se streny e és temor en l'esdevenidor que la ciutat no vengués a menys de gra», A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 220-222.

123. «La rigueur des températures n'est à peu près jamais invoquée. Nous l'avons trouvée une fois a Carpentras pour la période 1382-1383-1384. On la rend seulement responsable de la destruction des vendages et de la récolte d'olives. Ses conséquences ont dû être plus considérables puisqu'en 1383 et 1385 le blé manque à Barjols et en 1384 dans la capitale du Comtat», L. STOUFF, *Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIVe et XVe siècles*, Paris, Mouton, 1970, col-l. «Civilisations et Sociétés», núm. 20, p. 62.

124. Per l'octubre de l'any 1383, les autoritats municipals barcelonines organitzaren la celebració d'una processó a Barcelona per aconseguir l'arribada de la pluja, *Rúbriques de Bruniquer: ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Imprempta d'Henrich, T, I, 1912-1916, p. 286. A Barcelona, la dècada dels vuitanta també coincidí amb una elevada pressió impositiva i amb una política de contenció de preus, elaborada pels consellers barcelonins, que intentaren sense èxit contrarestar la pujada dels preus de la carn, perquè produïren «un desequilibri al

Un altre factor que també cal tenir en compte per a tot el Principat fou la revolta del comte Joan I d'Empúries, que com tot conflicte bèl·lic comportà l'existència d'alguns saquejos i crema de collites, així com un augment de la pressió fiscal.

Malauradament, i com es constatarà al llarg d'aquest epíleg, les notícies sobre aquesta crisi són escasses i disperses i, força sovint, la interpretació de la documentació ha de basar-se en la lectura de dades indirectes i en l'elaboració de suposicions que aportin continguts quan es percep la presència de buits documentals.¹²⁵ Malgrat això, els indicis reflectits a les fonts són prou evidents i, per tant, la historiografia que ha estudiat aquesta temàtica amb anterioritat ja contemplà aquest període com un episodi crític, percebent-lo amb una intensitat més moderada que l'anterior crisi de 1373-1375/1376.¹²⁶ Per la nostra part, s'aporten noves dades a partir de documentació, localitzada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.

Els llibres notariais consultats a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona informen sobre nou comandes de viatge, la majoria escripturades per anar a l'illa de Sicília amb l'objectiu d'aconseguir forment nou. D'entre aquestes comandes, cal assenyalar que només dues les realitzà el mateix comandatari, en Joan Andreu, macip de Ribera, de Barcelona.¹²⁷ Aquesta circumstància fa pensar que és molt plausible que, en aquesta dècada, s'elaboressin més comandes amb destinació a Sicília i amb la intenció d'obtenir cereal, però que aquesta documentació no s'ha conservat.¹²⁸ És molt probable que els altres gestors de la resta de comandes localitzades per a aquest període també elaboressin altres contractes de comandes amb altres capitalistes.

Les comandes comercials analitzades s'escripturaren entre l'any 1382 i el 1388, bé que la major part es concentren en l'any 1382. Durant aquest darrer any, aquests contractes foren escripturats poc abans, durant i després d'haver-se realitzar la collita frumentària. Precisament, quan els preus dels cereals havien de ser més assequibles. La resta de comandes foren pactades abans de les noves collites, entre

mercat que va tenir com a conseqüència el desabastament de carn durant els anys 1380, 1382, 1387 i 1389», R. A. BANEGAS LÓPEZ, *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*, tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2007, p. 270.

125. L'anàlisi de l'abastament frumentari barceloní, basat en les fonts municipals, presenta la mateixa problemàtica, J. CÀCERES NEVOT, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona*, p. 156.

126. L. STOUFF, *Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIVe et XVe siècles*, p. 81; E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV»; A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 220-221; J. CÀCERES NEVOT, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona*, p. 156-161; A. RIERA I MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», p. 154-155.

127. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 24.

128. Recordem que, per a la dècada anterior, vàrem localitzar i analitzar cinquanta-cinc comandes de viatge, majoritàriament pactades per anar a Sicília, amb l'objectiu d'adquirir cereal.

els mesos de desembre i d'abril, quan el preu dels productes frumentaris presentava el seu índex més elevat.

La majoria dels gestors d'aquestes comandes foren mercaders (Bartomeu Isern, de Perpinyà,¹²⁹ Omar Roure,¹³⁰ Bernat Roig¹³¹ i Pere Gerald,¹³² tots ells de Barcelona). També com a comendataris s'observa la participació d'individus relacionats amb el comerç marítim com Joan Andreu, macip de ribera de Barcelona,¹³³ Francesc Colomer, patró de naus, de Barcelona,¹³⁴ i el mariner barceloní Joan Oliver.¹³⁵ Els inversors o capitalistes foren mercaders o artesans barcelonins. D'entre aquests darrers, com a la dècada anterior, torna a destacar-se la participació de menestrals, relacionats amb el sector tèxtil i el treball de la pell. Dins d'aquest darrer grup, sobresurt la participació de blanquers, com Raimon Figuera¹³⁶ i Raimon Terrades,¹³⁷ així com d'Antònia, vídua de Guillem Muntells, blanquer de Barcelona,¹³⁸ l'única dona que s'escripturà en tots aquests contractes. D'altra banda, també cal assenyalar que mercès a fonts comendatàries de la dècada dels setanta es constata que el blanquer Raimon Figuera ja havia participat com a capitalista en comandes de viatge amb anterioritat. Durant els mesos de juliol i d'octubre de l'any 1374, un dels anys més crítics de la dècada dels setanta, en dues ocasions, Raimon Figuera invertí en draps de llana i altres mercaderies.¹³⁹

La mitjana de capital invertit a les comandes analitzades fou de 33,8 lliures i, per tant, més modest que l'observat per al període 1370-1380, en el qual l'import mitjà de les comandes ascendia a 42 lliures. En aquesta ocasió, a les comandes dels anys vuitanta, l'import mínim correspon a 5 lliures invertides l'any 1382 pel blanquer barceloní Raimon Terrades i el màxim a 80 lliures i 10 sous, aportades sis anys més tard per Berenguer Agulló, teixidor de draps de Barcelona.¹⁴⁰ Al costat d'aquest darrer, només dos mercaders barcelonins, en Pere Ballit, amb 57 lliures, i en Bernat Vives, amb 37 lliures i 8 sous, i l'esmentat blanquer Raimon Figuera, amb 53 lliures, 11 sous i 10 diners, superen l'import mitjà invertit.

129. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 14v.

130. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 19v.

131. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 22.

132. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 49v.

133. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 24v.

134. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1388-2-3/1389-6-10, f. 7.

135. AHPB, Bernat NADAL, Manual de 1388-8-26/1389-4-15, f. 38.

136. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 17v.

137. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 24v.

138. AHPB, Felip GOMBAU, Manual de 1382-6-3/1384-1-2, f. 22v.

139. AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale de 1363-9-27/1385-7-10, f. 54 i 60v; vegeu documents 7 i 23 de la taula núm 1 de l'annex.

140. AHPB, Bernat NADAL, Manual de 1388-8-26/1389-15, f. 38.

Altres documents, malauradament també escadussers, reflecteixen l'escripturació de comandes de viatge per a adquirir forment amb uns imports que no superen la mitjana de capital calculada. Aquestes dades confirmen que durant el segle XIV es produí una progressiva popularització d'aquestes inversions i una diversificació dels imports aportats, assenyalades per Josep Maria Madurell i Marimon i Arcadio García Sanz.¹⁴¹ Per exemple, el 20 de febrer de 1388, Tomàs Urgell, fuster de Barcelona, escripturà una àpoca de 31 lliures i 7 sous a favor de Joanna, vídua de Bernat Loberes i tutora testamentària dels seus fills, Joanneta, Bernat, Rafael i Miquel.¹⁴² En una data que no s'especifica, el difunt havia acordat amb el fuster barceloní una comanda de viatge a Sicília per a obtenir forment i florins d'or de Florència. Tomàs d'Urgell invertí en aquest afer 27 lliures i 10 sous. A l'àpoca també és contemplà la satisfacció de 25 sous per l'adquisició d'un túmul al fossar de Santa Maria del Mar que Bernat Loberes havia encarregat a Tomàs Urgell. Si es té en compte aquest darrer import i s'afegeix al capital aportat per la comanda, es constata un guany de 5 lliures i 20 sous.

Un any abans, el 19 de maig de 1387, Bernat Verdaguer, mercader de Barcelona, tutor testamentari de Joana, filla i hereua de Joan Verdaguer, mercader barceloní, escripturà una àpoca a favor de Jaume Rigolf, mercader de València.¹⁴³ En aquesta font, s'explica que en aquella ciutat el difunt acordà una comanda de viatge a Sicília amb Joan Sabizà, a qui entregà una bala de draps de llana de diversos colors. Joan Sabizà vengué els draps de llana i comprà blat, que fou venut per 76 lliures, 11 sous i 6 diners a València. D'aquest capital s'entregaren 29 lliures, 17 sous i 10 diners a Arnau de Coll, mercader de València, degudes pel difunt per vint gerres «mellis».

Com s'ha pogut constatar, no s'ha conservat documentació de les comandes que es degueren realitzar entre els anys 1384-1386. Per a anys posteriors, com el 1388 i el 1389, d'acord amb altres estudis realitzats,¹⁴⁴ la documentació consultada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona relativa a una sèrie de manuals, gairebé exclusivament dedicats a l'escripturació de comandes comercials de viatge marítim, ratifica que en aquest període, al costat d'altres rutes comercials com les d'Alexandria, Xipre, Beirut i Romània, els mercaders del Principat continuaren comerciant amb Sicília, però l'adquisició de cereal no fou tan cobejada.¹⁴⁵ Aquesta

141. J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 80.

142. AHPB, Bernat NADAL, Llibre comú de 1387-10-1/1388-2-28, f. 191v-192.

143. AHPB, Bernat NADAL, Liber notularum contractuum comunium de 1385-6-12/1387-6-17, f. 99.

144. J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*.

145. AHPB, Arnau LLADÓ, Manuale de 1388-12-8/1389-9-20. AHPB, Joan NADAL, Manual de comandes de 1388-11-27/1389-5-21. AHPB, Bernat NADAL, Manual de 1389-abril-17/1389,10-29.

situació s'explica perquè l'aprovisionament frumentari s'havia normalitzat. Aquesta normalització de l'abastiment cerealístic també es ratifica en l'escripturació d'assegurances. En aquests anys, en aquests contractes tampoc sovinteja el blat com a producte assegurat.¹⁴⁶

Aquesta conjuntura de «normalitat» permeté a les parts contractuals comendatàries emprar altres estratègies comercials que asseguressin els majors guanys possibles. Entre aquestes estratègies, escripturades mitjançant fórmules notariales, es constata com en la majoria dels contractes no s'especificava quin producte s'adquiriria. Els inversors o capitalistes confiaven en la professionalitat i el bon olfacte del comendatari, que invertiria el capital o els productes encomanats en l'adquisició de les mercaderies que produïssin més guanys o permutaria les mercaderies dipositades per unes altres. Per a aquest període, una altra estratègia contractual es reflecteix a les comandes de viatge «ad quartum denarium». En aquest tipus de comandes, s'acordava la divisió entre les dues parts contractuals dels guanys obtinguts: una quarta part per al comendatari i tres quartes parts per al comendant.

La crisi frumentària dels anys 1384 i 1385 es reflecteix millor en una altra tipologia documental. Es tracta dels avantatges estipulats per les autoritats barcelonines, gratificacions pecuniàries adreçades als individus que aportessin cereal a la Ciutat Comtal, i pels censals morts, venuts pel clavari de la Ciutat Comtal amb l'objectiu de recaptar diners per a satisfer els incentius pecuniaris esmentats. Eva Serra observà com els avantatges promesos per les autoritats barcelonines augmentaren significativament durant el període 1383-1385.¹⁴⁷ Mentre que el 1383 es satisfien 12 diners per quartera de blat aportada a la Ciutat Comtal, el 1385 aquest import ascendí a 2 sous la quartera.¹⁴⁸ Aquest fet demostra un empitjorament de l'aprovisionament cerealístic barceloní, que coincidí amb l'enduriment de la revolta del comte Joan I d'Empúries i amb l'entrada al Principat de tropes estrangeres del comte Bernat d'Armenyac, aliat del comte d'Empúries.¹⁴⁹

146. El 10 de setembre de 1389, «Pere Sabadia, mercader de Barcelona, dona poders al seu factor Francesc Tayet per vendre i fer assegurar una quantitat de blat carregada en la nau patronejada per Bernat Guerau, de Barcelona, que ha de venir de Sicília a la costa catalana», AHPB, Francesc de RELAT, Llibre de 1382-5-8/1382-10-3, f. 132; també a A. GARCÍA SANZ i M. T. FERRER MALLOL, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, p. 405-406, document número 71.

147. A la seva tesi doctoral, M. Caterina Argilés i Aluja aporta dades que demostren un important encariment dels productes cerealístics durant l'any 1385. Durant aquesta anyada, el preu del forment fou de 67 diners per faneca i no fou superat fins a la guerra civil. L'any 1463, es satisfieren 78 diners per faneca. El 1464, 90 diners. El 1465, 86 diners. El 1470, 77 diners. Més endavant, l'any 1480 el preu del forment venut per la Seu lleidatana fou de 34 diners per faneca, M. C. ARGILÉS I ALUJA, *Preus i salaris: Lleida segles XIV i XV segons el llibre d'obra de la Seu*, tesi doctoral dirigida pel doctor Jordi Bolós i Masclans, Lleida, Universitat de Lleida, 1998.

148. E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 81.

149. Circumstància que demostraria la següent afirmació de Stouff: «Il est rare qu'il y ait une seule année difficile; les famines les plus redoutables sont celles qui voient se succéder, deux et même

Amb els avantatges, les autoritats barcelonines volien assegurar-se l'aprovisionament frumentari i aturar l'especulació, que podia provocar una carestia frumentària. Per aquest motiu, durant l'agost de l'any 1384, el Consell de Cent barceloní acordà la satisfacció d'un avantatge de 4 sous per salma siciliana:

Attendens quod propter sterilitatem temporis que viguit et ad huc durat in hiis partibus dispositionem divina maxima frumenti et grani in dicta civitate imminet caristia [...] providerunt deliberarunt in consilio centum juratorum in mense augusti [...] quod quibuscumque personis portantibus per mare a locis extra dominationem domini Regis Aragonu constitutis ad huiusmodi civitatem granum frumentum garentum per dictam civitatem seu eius venerabilis consiliarios aut clavarium et solverentur pro eorum avantagio quatuor solidi pro qualibet salma generali regni Sicilie.¹⁵⁰

Mesos més tard, a partir de l'abril de l'any següent, el clavari de la Ciutat Comtal, instituït com a procurador dels síndics i dels consellers barcelonins, inicià la venda de censals morts amb l'objectiu de recaptar diners per a satisfer els avantatges promesos.¹⁵¹ Posteriorment, durant l'any 1385, les autoritats barcelonines ampliaren les zones d'aprovisionament blader i diferenciaren l'import de l'avantatge a satisfer segons la procedència del forment i la temporalitat de la seva apor-

trois annés à la suite, des intempéries, celles aussi où les autres malheurs du temps, guerres et pestes, s'ajoutent aux accidents climatiques», L. STOUFF, *Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIVe et XVe siècles*, p. 81.

L'any 1381, Joan I, comte d'Empúries, s'enemistà amb Bernat Alemany d'Oriola. Més endavant, aquest enfrontament també comportà la rebel·lió del comte envers l'autoritat de Pere el Cerimoniós, que l'any 1386, davant la capitulació del comte, annexionà el comtat d'Empúries a la Corona. Un any després, per demanda del papa, el comte recuperà el comtat. L'any 1388 Joan I, fill del Cerimoniós, inicià un nou procés contra el comte d'Empúries i, finalment, l'any 1389 se signà la pau. Entre altres fets, que es comentaran més endavant, aquesta rebel·lió del comte d'Empúries provocà, l'any 1382, la queixa de Francesc Colomer, Bernat de Pont i Pere Quart, mercaders de Barcelona, compradors i cobradors dels drets de les generalitats, perquè el comte d'Empúries i el vescomte de Castellbó no els permetien cobrar-les, AHPB, Arnau LLADÓ, *Llibre comú de 1382-2-4/1382-6-2*, f. 99v-103.

150. AHPB, Pere de GRANYANA, *Primum capibrevium de 1385-1-25/1386-6-27*, f. 10-14v. AHPB, Bartomeu EIXIMENO, *Quintus liber vendicionum, stabilimentorum, laudacionum et aliorum (instrumentorum) de 1384-2-29/1385-5-18*, f. 158-163. AHPB, Antoni BELLVER, *(Liber ven) dicionum de 1385-8-11/1386-3-10*, f. 17-21. AHPB, Bernat NADAL, *Liber notularum contractuum comunium de 1385-6-12/1387-6-17*, f. 29v-35v.

151. Davant la impossibilitat d'efectuar aquests pagaments, el 26 d'agost de 1385, en una venda de 500 sous de pensió de censal mort efectuada per Pere de Ciga, clavari de Barcelona i procurador dels síndics i consellers, a Joan de Vall, tresorer reial i fill del difunt Joan de Vall, es recordà uns capitols atorgats a la ciutat per Pere el Cerimoniós, l'any 1359, en els quals es permetia als consellers barcelonins vendre pensions de censal mort amb l'objectiu d'aconseguir cereal, satisfer els avantatges i poder contribuir a un donatiu de 8.000 lliures per dotar una galera que defensés Mallorca davant els atacs del Regne de Castella. En aquests capítols, el monarca permetia que les imposicions reials de la ciutat s'adrecessin al pagament de les pensions de censals morts o violaris acordats, AHPB, Antoni BELLVER, *(Liber ven)dicionum de 1385-8-11/1386-3-10*, f. 17-21.

tació. Mentre que per als forments procedents de Sardenya, Sicília i Venècia els representants del municipi barceloní concediren 2 sous per quartera d'avantatge, per als procedents de França o Provença només es gratificava amb 15 diners per quartera. A més a més, la quantitat de l'avantatge disminuïa si el cereal s'aportava passat el mes de gener de 1386,¹⁵² període a partir del qual el preu dels cereals començava a augmentar notòriament. Aquestes gratificacions superaren amb escreix les concedides durant la crisi del 1373-1375,¹⁵³ la qual cosa no indica pas que el període 1382-1385 fóra més crític que l'anterior. Més aviat ens inclinem a pensar que els consellers barcelonins, temorosos de la crisi viscuda deu anys abans, foren previsors i volgueren avançar-se als esdeveniments. En resum, la documentació demostra una manca d'aprovisionament frumentari a la Ciutat Comtal, però no constata l'existència d'una carestia cerealística, com s'ha pogut observar en les disposicions realitzades pels membres del Consell de Cent barceloní. En canvi, Albert Curto observà un període de carestia a Tortosa (1384-1386),¹⁵⁴ que no es pogué aturar per l'actitud dels consellers de Saragossa que impediren l'obtenció de blat aragonès. Per això, s'hagueren de cercar altres rutes alternatives com Barbaria, Sicília, Sardenya i d'altres parts ultramarines.¹⁵⁵ Altres dades, com les aportades pel Parlament, reunit a Girona durant el mes de maig de 1385, per a fer front a l'entrada de tropes mercenàries al Principat del comte d'Empúries, mostren «la

152. «[...] a cascú qui portarà per mar en qualsevol navilis forments a la dita ciutat de les ylls de Cerdanya, Sicilica e del coll de Venecia o del Regne de Castella sien donats, per ajuda o avantatge de cascuna cordera de forment, dos sous barchinonensis [...]. E passat lo dit mes de ganer, la dita festa de Nadal, a tot hom qui aportarà dels dits forments per mar a la dita ciutat fins tot lo mes d'abril après següent, sien donats per ajuts o avantatge dels dits forment, de les dites monedes comunes xviii diners barchinonensis per cascuna cordera [...] qui per mar aportarà a la dita ciutat forments de França o de Proença sien donats de les dites monedes comunes, per ajuda o avantatge dels sus dits forments, xv diners barchinonensis per cascuna cordera si los dits forments aportaren daci a la festa de Nadal primer vinent. E si passada la dita festa, per tot lo mes d'abril après següent, los aportarà, sien lus donats xii diners per cascuna cordera, après que hage descarregat e venut lo dit forment», J. CÀCERES, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal de la ciutat de Barcelona*, p. 412, document 48.

153. La taxació dels avantatges elaborada pel Consell barceloní del 19 de juliol de 1374 atribuï una gratificació de 6 diners la quartera. Una crida d'avantatges del Consell de Cent del dia 22 d'agost de 1375 oferí 12 diners per quartera de blat aportada, P. TUTUSAUS, *Un mal any*, p. 78-79.

154. «Notem així una evolució dels preus força comuna en diferents tipus de blat. Pel desembre de 1384 assoleixen un índex, fins a cert punt baix, que oscil·la entre les 6 lliures (/cafis). Amb una puja constant, però, el situem a les 8 lliures pel febrer, i és el mes de març i d'abril quan experimenta un augment extraordinari, amb unes cotes de 10 i 11 lliures, baixa llavors en picat pels mesos de juliol i agost i se situa entre les 7 i 8 lliures. Per als següents anys no tenim dades tan completes, però sembla que el preu, si bé continua escrivint la seva corba estacional, no presenta valors tan alts: altrament el període de carestia ha finalitzat», A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 129.

155. A. CURTO, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana*, p. 220.

pobresa de la terra e la carestia que és en aquella».¹⁵⁶ En conseqüència, és molt probable que els preus dels productes cerealístics a Barcelona també degueren veure's afectats per un cert augment de preu i que part de la població barcelonina encara no s'havia recuperat de la crisi dels anys setanta. Eva Serra constatà que a la Ciutat Comtal, l'any 1385, l'impost de la farina disminuï en 5 diners per quintar de farina de blat i en 4 diners per quintar de farina d'ordi o de mestall i interpretà aquest fet com «una adequació de l'impost a una baixada de la capacitat adquisitiva de la població». En aquest sentit, Eva Serra també observà com a partir de la segona meitat del segle XIV es percep una «degradació alimentària de la població», amb l'aparició al mercat barceloní del sègol, cereal de menor valor nutritiu.¹⁵⁷

A la taula número 3 de l'annex figura un recull de documents localitzats a l'Arxiu Històric de Protocols referents a la venda de pensions de censal mort durant el període 1382-1390, venuts pels clavis de la Ciutat Comtal (primer ho fou Miquel Aguilar i després Pere de Ciga). L'observació d'aquesta modalitat contractual permet constatar la persistent manca de pecuniari i, per tant, la insolvència municipal de les autoritats barcelonines per a fer front a les necessitats de cada moment.¹⁵⁸ Quant a les necessitats detectades pels síndics i consellers, es pot esmentar l'existència de diferents fases. A la primera, durant els primers anys vuitanta, l'objectiu fou la venda de censals morts per a lluir-ne d'anteriors de pensions superiors.¹⁵⁹ A la segona, des del 1385 fins dos anys més tard, la finalitat de la venda fou la satisfacció dels avantatges, promesos des de l'any 1384, relacionats amb l'aprovisionament frumentari de la Ciutat Comtal.¹⁶⁰ A la tercera, a partir del 1388, es tornà a vendre pensions de censal mort per lluir-ne d'anteriors més cars¹⁶¹ i, finalment, a partir de

156. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Defensar lo Principat de Cathalunya en la segunda mitad del siglo XIV. De la prestación militar al impuesto», a *Pagar al rey en la Corona de Aragón en el siglo XIV (Estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas)*, Barcelona, CSIC, 2003, p. 202.

157. E. SERRA I PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», p. 90.

158. F. SABATÉ I CURULL, «La insolvència municipal a la segona meitat del segle XIV», a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, CSIC, 1999; M. TURULL RUBINAT I P. VERDÉS PIJUAN, «Sobre la hisenda municipal a Constitucions y altres Drets de Cathalunya (1704)», a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, CSIC, 1999.

159. El 6 de novembre de 1382, Miquel Aguilar, clavari de Barcelona i procurador dels síndics i dels consellers barcelonins, ven 500 sous «super et de omnibus impositionibus panis seu farine, vini et carniū et aliis impositioni bus ipsius universitatis civitatis Barchinone...» a Dominic Ponç, prevere de l'església de Lleida, «tamquam layce et private persone» per 10.000 sous, AHPB, Antoni BELLVER, Llibre de vendes de 1382-6-23/1393-12-16, f. 78v-82.

160. AHPB, Pere de GRANYANA, Primum capibrevium de 1385-1-25/1386-6-27, f. 10-14v. AHPB, Bartomeu EIXIMENO, Quintus liber vendicionum, stabilimentorum, laudaciorum et aliorum (instrumentorum) de 1384-2-29/1385-5-18, f. 158-163. AHPB, Antoni BELLVER, (Liber ven) dicionum de 1385-8-11/1386-3-10, f. 17-21. AHPB, Bernat NADAL, Liber notularum contractuum comunium de 1385-6-12/1387-6-17, f. 29v a 35v.

161. AHPB, Francesc de PUJOL, Capibrevium primum de 1387-6-17/138-11-28, f. 28-51v.

l'any 1390, l'emissió de censals morts es degué a la necessitat de satisfer els pagaments de la host barcelonina per a fer front a l'entrada el Nadal de 1384 d'exèrcits estrangers del comte Bernat d'Armenyac, aliat de Joan I, comte d'Empúries, i a la necessitat de reprendre les obres de les muralles i les fortaleses de la Ciutat Comtal.¹⁶²

L'enfrontament entre la monarquia i el comte d'Empúries provocà un augment de la pressió fiscal per a la població del Principat, que s'ha comparat a la viscuda els anys 1364-1367 durant la guerra contra Castella.¹⁶³ Des de mitjan gener fins al novembre de l'any 1385, s'imposaren tres fogatges per a la composició de l'usatge Princeps Namque i les hosts.¹⁶⁴ Així, per exemple, en deu mesos, les poblacions de jurisdicció reial, com Barcelona, hagueren d'assumir la satisfacció de 59 sous i 9 diners per foc. Com és lògic, el pagament d'aquests tres fogatges obligà les endutades universitats catalanes a emetre nous censals, crear noves impositcions, augmentar les existents i repartir noves talles extraordinàries.¹⁶⁵ Tal com pot apreciar-se a la taula número 4 de l'annex, durant el mes de juny de l'any 1386, encara hi havia poblacions que no havien efectuat el pagament del fogatjament, imposat per a la redempció de l'usatge Princeps Namque.

5. MOTS DE CONCLUSIÓ

La importància dels cereals dins l'alimentació de la població baixmedieval ha generat una sèrie d'estudis que han investigat la política intervencionista de les autoritats d'algunes ciutats catalanes per a garantir l'aprovisionament frumentari d'aquests municipis en períodes de dificultats. No obstant això, l'anàlisi de l'abastament cerealístic d'àmbit privat ha estat una temàtica poc tractada pels nostres medievalistes. Per aquest motiu, l'objectiu de la recerca ha estat iniciar l'estudi d'aquest darrer àmbit d'actuació, centrant-nos en l'aportació privada al mercat frumentari barceloní durant la dècada dels anys setanta del segle XIV.

En aquest període destacà la crisi frumentària del 1374-1375/1376, que coincidí amb la incidència al Principat de tres conflictes bèl·lics de diferent intensitat i amb conseqüències diferents pel que es refereix a la manca de cereals. Les revoltes

162. «in faciendis continuandis ac mantenendis et recuperandis operibus murorum et vallorum et in aliis fortaliis dicte civitatis...», AHPB, Pere VIVES, *Nonus liber vendicionum de 1389-3-17/1391-7-27*, f. 46v-50.

163. M. SÁNCHEZ, «Defensar lo Principat de Catalunya», p. 204-205.

164. «pro redempcione hostis sive exercitis que domino rex convocavit pridem in vicaria Barchinone et Vallenci racione execuciones quam dominus Rex [...] faciebat contra comite Impuriare per mense aprilis proxime preteriti ad racionem quinque solidorum et sex denariorum dicte monete pro quolibet focho, prout ordinatum fuit in parlamento quod domino Rex celebravit in civitate Gerunde universitatibus regis Principatum Cathalonie», AHPB, Antoni Coscó, (Primus) *liber notularum de 1385-11-15/1395-4-19*, f. 10-11.

165. M. SÁNCHEZ, «Defensar lo Principat de Catalunya», p. 205.

sardes col·lapsaren l'arribada de cereal d'un dels proveïdors més importants i comportaren atacs corsaris genovesos a les naus de la Corona catalanoaragonesa. La guerra amb Castella i l'entrada de les tropes mercenàries de l'infant Jaume significaren atacs puntuals a certes poblacions catalanes, crema de collites, existència de rumors, un augment de la pressió fiscal i l'aparició de mesures intervencionistes reials, que obstaculitzaren el lliure comerç i la carestia cerealística.

Com en tota crisi, s'ha observat per al període 1374-1375/1376 la coexistència de dos elements essencials complementaris: un factor material (males collites, manca d'arribada de blat de Sardènia, pressió fiscal, atacs puntuals, crema de collites, etc.) i un factor d'ordre psicològic (el rumor i la por davant de la manca de cereal i de diner, de la carestia i de la guerra). Les mesures intervencionistes institucionals, reials i municipals, derivades d'aquest context, afavoriren una constricció del lliure comerç amb la consegüent especulació, que provocà un encariment del cereal, així com l'exercici del domini de les ciutats vers el seu entorn rural més proper, cosa que provocà l'aparició de mercats rurals captius, així com una rivalitat entre ciutats. La incidència de la guerra i la manca de cereal també es traduïren en una proliferació de contractes de violaris i de censals morts, que afavoriren les capes socials més adinerades, que invertiren en l'adquisició d'aquestes rendes de deute públic.

La presentació de l'àmbit del mercat frumentari ha permès diferenciar diversos agents econòmics: els proveïdors, els intermediaris i els consumidors. D'entre el grup dels grans proveïdors s'ha destacat la incorporació d'alguns membres de l'elit barcelonina, que desplaçaren la petita noblesa dels seus senyoriis, situats en àrees properes a la Ciutat Comtal. Aquests nous senyors, acostumats a la comptabilitat, enduriren la fiscalització de les tasques dels seus agents i aprofitaren la situació dels seus senyoriis per escapar al control i la confiscació frumentària de les autoritats barcelonines així com per introduir cereals a la Ciutat Comtal quan els convingués. La majoria dels senyoriis detinguts per nobles veieren el traspàs del cobrament de les rendes a mercaders mitjançant contractes d'arrendament. Aquests darrers pogueren actuar en unes condicions similars a les descrites per l'elit barcelonina. Per la seva banda, els senyoriis de titularitat eclesiàstica també exerciren una política econòmica comercial encarada a obtenir els màxims beneficis de la venda dels seus productes, entre els quals es troben els cereals.

Els grans comerciants intervingueren en l'aprovisionament del mercat barceloní abastint-lo directament o actuant com a intermediaris de les autoritats reial i municipal barcelonina. En general, aquests grans comerciants es dedicaren a d'altres afers econòmics i només intervingueren en el mercat frumentari quan s'assimilaren al sector dels grans controladors de l'oferta. Altres comerciants més modestos es desplaçaren personalment a Sicília per comprar blats o acordaren la seva adquisició, mitjançant contractes de comandes comercials. La documentació lo-

calitzada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona ha permès realitzar una anàlisi de les comandes comercials de viatge, majoritàriament adreçades a l'adquisició de blats sicilians, i fonamentalment ens ha documentat sobre el comerç d'àmbit privat més modest. Es tractà d'un tipus de comerç realitzat per petits mercaders i alguns artesans barcelonins, que adreçaren a aquestes inversions una mitjana ideal de 42 lliures. Alguns d'aquests mercaders, influïts per les mesures intervencionistes reials i municipals barcelonines, que tenien per objectiu l'acaparament de productes frumentaris per abaratir el seu preu i, malgrat això, afavoriren l'especulació, aprofitaren l'oportunitat d'incrementar els seus guanys per adreçar blats a d'altres poblacions.

En el sector de la demanda s'han observat dos agents essencials amb comportaments diferenciats. En aquest àmbit d'actuació, per al període 1374-1375, s'ha apreciat una important presència de menestrals, relacionats amb el treball de la pell i del tèxtil, que participaren com a capitalistes en algunes comandes de viatge a Sicília. S'ha considerat que aquests petits proveïdors de cereals actuaren com a compradors d'assegurances d'inversió per pal·liar la pèrdua de guanys del seu sector productiu, afectat per una minva de la demanda i per la pressió fiscal que encarí els seus productes. Malgrat la consegüent pèrdua de poder adquisitiu, aquesta menestralia es veié en condicions per a invertir part del seu capital en l'adquisició d'un blat que percebria una vegada hagués arribat de Sicília. Dins d'aquest sector, també s'ha constatat que algunes famílies acumularen i amagaren la possessió de grans per assegurar-se la seva alimentació en un context farcit de rumors, de conflictes bèl·lics i de l'encariment dels productes frumentaris, que conformaven la base de la dieta de la població baixmedieval. Per aquest motiu, els inventaris *post mortem* elaborats durant aquest període reflecteixen una absència de productes frumentaris declarats.

Pel que fa referència a la crisi dels anys 1382-1385, es constata una sèrie de similituds amb l'anterior crisi de 1373-1375: la presència de sequeres i d'un conflicte bèl·lic que també provocà l'entrada al Principat de tropes foranes, aliades del comte d'Empúries, i l'augment de la pressió fiscal sobre la població. Com en el període anterior, aquesta situació d'inestabilitat provocà l'especulació, l'acaparament i l'aparició de rumors de carestia. Davant d'aquesta situació, les autoritats barcelonines respongueren amb l'adopció d'una sèrie de mesures com els avantatges, que incentivaren l'aportació de forment a la Ciutat Comtal, i amb l'emissió de deute públic per a satisfer els avantatges.

Els encoratjadors resultats obtinguts en aquesta primera aproximació a l'abastament frumentari barceloní d'àmbit privat i a la crisi de 1382-1385 indiquen la necessitat de continuar la recerca en aquesta direcció així com posar fil a l'agulla per a poder destriar les llums de les ombres d'alguns aspectes comentats al llarg de la nostra exposició.

6. ANNEX

TAULA 1
Comandes de viatge (1371 a 1378)

Núm.	I ¹⁶⁶	Data	Comendatari o gestor	Destí	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
1 ¹⁶⁷	104	1371,9,25	Andreu Oms, mercader de Barcelona	Sicília	Guillem sa Illa	Draps, valorats en 43 ll. i 19 s.	Blat
2	19	1373,8,4	Bernat Castanya, patró de <i>Sant Nicolau</i> i de <i>Santa Bàrbara</i> , naus de Barcelona	Sicília	Pere Maçana, mercader de Barcelona	7 ll. i 14 s.	«blat novell»
3	21	1373,8,23	Bernat Arcubus, mercader de Barcelona	Sicília	Pere Casadevall, mercader de Barcelona	9 ll. i 1 s.	«blat novell» i altres mercaderies no esp.
4	28	1373,8,26	Bernat Castanya patró de <i>Sant Nicolau</i> i de <i>Santa Bàrbara</i> , naus de Barcelona	Sicília	Francesc Pi	22 flor. d'or de Venècia	«trítico novell»
5	28	1373,10,24	Pere Sant Jaume, de Barcelona	Sicília	Llorenç Ferrer, «baynerio» de Barcelona	12 ll. i 6 s.	Blat o altres mercaderies
6	52	1374,7,8	Berenguer Saragossa, patró i amo de la coca <i>Sant Salvador</i>	Sevilla	Guillem Saguí, barquer barceloní	22 ll.	«farine, tritico sive frumenti bone et pulcre»
7	64	1374,7,22	Nicolau Cabot, mercader de Barcelona	Nàpols i Sicília	Raimon Figuera, blanquer de Barcelona	3 draps de llana, valorats en 27 ll.	blat
8	33	1374,7,22	Nicolau Cabot (<i>ibidem</i> ant.)	Nàpols i Sicília	Pere Font, mestre de draps de senyals de Barcelona	11 canes de draps de senyals, valorats en 14 ll., 9 s. i 2 d.	blat
9	119	1374,7,22	Nicolau Cabot (<i>ibidem</i> ant.)	Nàpols i Sicília	Bernat Fontana, mercader de Barcelona	5 draps de llana de diversos colors, valorats en 50 ll., 6 s. i 2 d.	blat

166. Índex de distribució respecte a la mitjana.

167. J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, p. 255, document 126.

TAULA 1
Comandes de viatge (1371 a 1378) (Continuació)

Núm.	I	Data	Comendatari o gestor	Destí	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
10	126	1374,7,22	Nicolau Cabot (<i>ibidem</i> ant.)	Nàpols i Sicília	Bernat Nicolau, mercader de Barcelona	30 ll. de safrà valorat en 53 ll. i 5 s.	blat
11	86	1374,8,18	Francesc Rovira i Arnau Albaiges, mercaders de Barcelona	Sevilla i Lisboa	Guillem Illa, paraire de Barcelona	7 draps de llana de diversos colors, valorats en 35 ll., 15 s. i 6 d.	Blat (si no és possible en altres mercaderies)
12 ¹⁶⁸	198	1374,8,21	Francesc Rovira i Arnau Albaiges (<i>ibidem</i> ant.)	Sevilla i Lisboa	Francesc Cisa, draper de Barcelona	10 draps de Perpinyà, valorats en 82 ll. i 10 s.	Blat (si no és possible, en peix salat, a «esparç»)
13 ¹⁶⁹	60	1374,8,31	Francesc Rovira i Arnau Albaiges (<i>ibidem</i> ant.)	Sevilla i Lisboa	Guillem de Laceria, mercader de Barcelona	Esclau tàrtar valorat en 25 ll.	Blat (si no és possible, en les mercaderies comunes)
14 ¹⁷⁰	67	1374,9,1	Francesc Rovira i Arnau Albaiges (<i>ibidem</i> ant.)	Sevilla i Lisboa	Joanet ses Avasses, mercader	Esclau tàrtar, valorat en 28 ll.	Blat (si no és possible, en les mercaderies comunes)
15	52	1374,9,14	Bernat Corbayo, carnisser de Barcelona	Sevilla	Pere de Pont, mercader de Barcelona	Drap de llana i capital (total: 22 ll.)	« <i>implicabo in frumento vel in ordo vel in farina frumen ti vel ordeï vel ffabbas vel fasols vel lentilles vel in cuirons vel in oleo et in deffectu ista- rum rerum sive mercibus in cuyram</i> »

168. Transcrit a J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonenses de la Baja Edad Media*, p. 265, document 139.

169. Transcrit a J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonenses de la Baja Edad Media*, p. 265, document 139.

170. Transcrit a J. M. MADURELL I MARIMON i A. GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonenses de la Baja Edad Media*, p. 266, document 139.

TAULA 1
Comandes de viatge (1371 a 1378) (Continuació)

Núm.	I	Data	Comendatari o gestor	Destí	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
16	26	1374,9,14	Bernat Corbayo (<i>ibidem</i> ant.)	Sevilla	Pere Sestrada, mercader de Barcelona	11 ll.	« <i>implicabo in frumento vel in ordo vel in farina frummenti vel ordeï vel ffabbas vel fasols vel lentilles vel in cuirons vel in oleo et in defectu istarum rerum sive mercibus in cuyram</i> »
17	48	1374,9,18	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Bernat Sagrera, paraire de Barcelona	2 draps de llana de Barcelona, valorats en 19 ll. i 15 s.	Blat (si no és possible en altres mercaderies)
18	50	1374,9,18	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Berenguer Sagrera, paraire de Barcelona	2 draps de Barcelona, valorats en 20 ll. i 10 s.	Blat (si no és possible en altres mercaderies)
19	114	1374,9,18	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Pere Vives, blanquer de Barcelona	4 draps blancs, valorats en 48 ll.	<i>blat</i> , ordi, faves, lleties, vi i altres mercaderies
20	33	1374,9,18	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Bernat Prats, blanquer de Barcelona	draps, valorats en 14 ll.	<i>blat</i> , ordi, faves, lleties, vi i altres mercaderies
21	62	1374,9,18	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Antic Riquer, blanquer de Barcelona	25 ll., 18 s. i 6 d. de diverses mercaderies (pell de be adobada i roba de borello)	<i>blat</i> (si no és possible: lleguminoses o altres mercaderies)
22	45	1374,10,5	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Bonanat Oliver, mercader de Barcelona	2 draps de «burello», valorats en 19 ll. i 4 s.	<i>Blat</i> (si no és possible: lleguminoses o vi)

TAULA 1
Comandes de viatge (1371 a 1378) (Continuació)

Núm.	I	Data	Comendatari o gestor	Destí	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
23	48	1374,10,7	Pere de Muntells, de Barcelona	No es llegeix	Raimon Figuera i Bernat Prats, blanquers de Barcelona	Diverses mercaderies, valorades en 20 ll. i 9 s.	Blat, ordi o vi
24	69	1375,1,12	Bartomeu Olivella, mercader de Barcelona	Sicília	Bernat Fontana	3 draps de llana, valorats en 28 ll., 12 s. i 5 d.	Blat, ordi o lleguminoses
25	88	1375,3,6	Raimon de Rius, oriünd de Carcassona i habitant de Barcelona	Sicília	Bernat Font, mercader de Barcelona	3 draps de Barcelona, valorats en 37 ll. i 18 s.	«trítico», blats, farina, lleguminoses o altres mercaderies
26	74	1375,5,2	Domènec Pasqua, mariner de Barcelona	Sicília	Guillem Pere, assaonador de Barcelona	30 ll. i 10 s. (8 ll., 8 s. i 9 d. al comptat, la resta en mercaderies)	Blat
27	19	1375,7,5	Antoni Casamitjana	Sicília	(esborrat)	6 draps de «burello», valorats en 8 ll. i 5 s.	Blat o altres mercaderies
28	12	1375,7,5	Antoni Casamitjana	Sicília	Pere de Vall, colteller	Coltells, valorats en 5 ll.	Blat o altres mercaderies
29	71	1375,7,24	Gerald Guerra, paraire de Barcelona	Sicília	Bernat Fontana, mercader de Barcelona	3 draps barcelonins, valorats en 30 ll.	Blat
30	21	1375,8,3	Francesc Morell, mariner de Barcelona	Sicília	Pere Parera, teixidor, de Barcelona	1 drap, valorat en 8 ll. i 10 s.	Blat i ordi
31	40	1375,9,25	Bernat Cots, mercader de Barcelona	?	Pere Muner, blanquer de Barcelona	15 ll. de 32 «duodenis aludis»	Blat o ordi
32	36	1376,1,18	Nicolau (?)	Sicília	Bernat Figuereta	14 ll. i 17 s.	Blat
33	43	1376,4,19	Jaume (?), mariner de Barcelona	Sicília	Joan Xanxis de la Torre, del Regne de Castella	Draps valorats en 18 ll.	Blat

TAULA 1
Comandes de viatge (1371 a 1378) (Continuació)

Núm.	I	Data	Comendatari o gestor	Destí	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
34	130	1376,5,10	Joan Colom, mercader de Barcelona	Sicília	Bernat Rigola, «virgario domini ducis» i ciutat de Barcelona	55 ll.	Blat
35	261	1376,5,10	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Berenguer de Castellort	110 ll.	Blat
36	261	1376,5,10	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Raimon Carner, mercader	110 ll.	Blat
37	761	1376,5,12	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Joan de Busons	320 ll.	Blat
38	238	1376,5,13	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Berenguer Simó i Francesc Rovira, mercaders de Barcelona	100 ll.	Blat
39	238	1376,5,14	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Guillem sa Codina	100 ll.	Blat
40	761	1376,5,14	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Bartomeu Barós	320 ll.	Blat
41	119	1376,5,14	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Nicolau Coromines	50 ll.	Blat
42	60	1376,5,14	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Miquel Tosell, apotecari	25 ll.	Blat
43	?	1376,5,14	Joan Colom (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Guillem Colom	?	Blat
44	17	1376,5,27	Bernat sa Closa i Bernat Serradell, mercaders de Barcelona	Sicília	Constança, muller de Francesc Relat, notari de Barcelona	6 ll. i 1 s.	Blat
45	48	1376,6,19	Bernat Prats, patró de naus	Sicília	Pere Vilardell, pellisser de Barcelona	20 ll.	Blat
46	7	1376,6,26	Arnau Sala, mercader, i Francesc Martí, draper de Barcelona	Sicília	Antoni Parellada, mercader de Barcelona	7 draps de llana de diversos colors, valorats en 3 ll. i 8 s.	Blat

TAULA 1
Comandes de viatge (1371 a 1378) (Continuació)

Núm.	I	Data	Comendatari o gestor	Destí	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
47	40	1376,6,27	Arnau Sala, mercader, i Francesc Martí, draper de Barcelona (<i>ibidem</i> ant.)	Sicília	Jaume Puig de Barcelona	2 draps de llana, valorats en 17 ll.	Blat
48	24	1376,11,19	Bernat Serradell, mercader de Barcelona	Sicília	Constança, muller del notari barceloní Francesc de Relat	Servidoria i ?, valorades en 10 ll.	Blat
49	29	1376,8,5	Jaume Pruyeres, mariner de Barcelona	Sicília	Pere (?), blanquer de Barcelona	21 florins d'or de Florència	Blat
50	40	1376,10,20	Guillem (?), mercader de draps de Manresa	França i l'Empordà	?	16 ll. i 10 s.	Blat
51	107	1378,5,13	Jaume Carbó, patró de naus de Barcelona	?	Jaume (?), de Barcelona	Safrà, valorat en 44 ll. i 11 s.	Blat i altres mercaderies

TAULA 2
Comandes de viatge (1382-1388)

Data	Comendatari o gestor	Destí/mitjà de transport	Comendant o capitalista	Mercaderia o capital	Inversió
1382,7,16	Bartomeu Isern, mercader de Perpinyà	Sicília Coca de Pere Vila	Jaume Segarra, mercader de Barcelona	7 ll. (draps i altres mercaderies sense especificar)	Forment nou o florins d'or de Florència
1382,7,28	Guillem Bertran i Berenguer d'Arboster, de Barcelona	Sicília Coca de Bernat Gerald	Raimon Figuera, blanquer de Barcelona	53 ll., 11 s. i 10 d. (6 draps de llana)	Forment
1382,8,10	Ormar Roure, mercader de Barcelona	Sicília Coca de Francesc Fagastó	Pere Ballit, mercader de Barcelona	57 ll. (6 draps de llana de la terra)	Forment nou o ducats d'or i altres mercaderies
1382,9,1	Bernat Roig, mercader de Barcelona	Sicília Coca de Jaume Ferrer	Antònia, vídua de Guillem Muntells, blanquer de Barcelona	24 ll., 12 s. i 5 d. (3 draps de llana)	Forment nou o florins d'or de Florència

TAULA 2
Comandes de viatge (1382-1388) (Continuació)

<i>Data</i>	<i>Comendatari o gestor</i>	<i>Destí/mitjà de transport</i>	<i>Comendant o capitalista</i>	<i>Mercaderia o capital</i>	<i>Inversió</i>
1382,9,11	Joan Andreu, macip de ribera de Barcelona	Sicília Coca de Joan Sorbera	Raimon Terrades, blanquer de Barcelona	100 s. (pells)	Forment
1382,9,11	Joan Andreu, macip de ribera de Barcelona	Sicília Coca de Joan Sorbera	Pere ça Plancha, assaonador de Barcelona	9 ll., 15 s. i 8 d. (6 dotzenes de «coreaminis»)	Forment nou
1383,1,30	Pere Gerald, mercader de Barcelona	Sicília Nau de Guillem de Ferreres	Pere Castell, boter de Barcelona	27 ll. i 10 s. (3 draps de llana, 2 burells i 1 llaut)	Forment nou
1388,4,15	Francesc Colomer, patró de naus de Barcelona	Roda i Romània ...	Bernat Vives, mercader de Barcelona	37 ll. i 18 s.	1 esclau, 2 esclaves i forment nou
1388,12,15	Francesc Oliver, mariner de Barcelona	Sicília ...	Berenguer Agulló, teixidor de draps de llana de Barcelona	80 ll. de 10 (draps de llana de la terra)	la meitat en bon forment i la resta en mercaderies d'utilitat. Si no n'hi ha, tot en forment

TAULA 3
Venda de pensions de censal mort del municipi barceloní (1382 a 1390)

<i>Data</i>	<i>Venedor</i>	<i>Comprador</i>	<i>Pensió</i>	<i>Preu</i>	<i>Observacions</i>
1382,11,6	Miquel Aguilar, clavari de Barcelona i procurador dels síndics i consellers	Dominic Ponç, prevere de l'església de Lleida, «tamquam layce et private persone»	500 s., «super et de omnibus impositionibus panis seu farine, vini et carniū et aliis impositionibus ipsius universitatis civitatis Barchinone...»	10.000 s.	Reproducció de carta de Pere el Cerimoniós (1376,2,14): llicència obtinguda a les Corts de Montsó per a vendre censals morts per a redimir els més elevats.
1385,4,17	Pere de Ciga, clavari de Barcelona i procurador dels síndics i consellers	Bartomeu Palomer, argenter de Barcelona i tutor d'Eulàlia, orfe d'Antoni Palomer, argenter de Barcelona	515 s.	360 ll. i 10 s. (7.210 s.)	Referències a mala collita, carestia i compromís de satisfer avantatges

TAULA 3

Venda de pensions de censal mort del municipi barceloní (1382 a 1390) (Continuació)

<i>Data</i>	<i>Venedor</i>	<i>Comprador</i>	<i>Pensió</i>	<i>Preu</i>	<i>Observacions</i>
1385,3,2	Pere de Ciga, clavari de Barcelona i procurador dels síndics i consellers	Francesca, habitant de Barcelona, vídua de Mateu Valls, de Sant Cugat del Vallès	300 s.	4.720 s.	Referències a mala collita, carestia i compromís de satisfer avantatges
1385,8,26		Joan de Vall, tresorer reial i fill del difunt Joan de Vall	500 s.	Completar	Referències a mala collita, carestia i compromís de satisfer avantatges de 4 sous i diners per salma.
1386,6,30		Alamanda, vídua de Dalmau de Soler, donzell domiciliat a Sant Sadurní de Rupit?, àlies Alamanda de Vilacorba	666 s. i 8 d.	500 ll.	Necessitat de capital per a pagar els avantatges per l'aportació de cereal
1388,1,24		Bernat Lorda, prevere beneficiat de l'altar de Sant Joan i Macari, de la parròquia de Sant Esteve de la Garriga	13 ll., 2 s. i 6 d.	210 ll.	
1388,12,9		Constança, vídua de Francesc de Socarrats	1.000 s.	16.000 s.	Lluïció de censals morts més elevats
1389,1,16		Dolça, habitant de Barcelona, òrfena de Bernat Dolcet, habitant del castell de Claramunt	1.000 s.	16.000 s.	
1389,12,3		Guillem des Camp, de Sant Vicenç de Sarrià	500 s.	7.000 s.	
1390,1,17		Eulàlia, vídua de Pere Xifré, de Barcelona	260 s.	156 ll.	— Entrada d'exèrcits estrangers del comte Bernat d'Armenyac (1384) — Obres de les muralles — Esmert a les Corts de Montsó (1375)
1390,7,13			Arnau Salom, de Barcelona	300 s.	4.200 s.

TAULA 4

Èpoques de cobrament de fogatges (1386-1389) (redempció d'usatge Prínceps Namque)

<i>Data</i>	<i>De</i>	<i>A</i>	<i>Focs/import</i>	<i>Observacions</i>
1386,1,2	Llorenç Terrats, tresorer de Maria, reina de Sicília, comissari i diputat reial	Guillem Rossell, de Sta. Maria de ?, dins del terme del castell del Far	69 focs: 2.213 s. i 9 d.	«pro redempcione usatici prínceps namque» (Corts de Girona)
1386,1,4		Pere Ra, de Sant Genís d'Agudells	6 focs reials: 33 s.	
1386,1,4		Guillem Oller, de Sta. Maria de Badalona	123 focs: com a complement dels 137 focs = 676 s. i 6 d.	
1386,1,15		Arnau Bertran, de Sant Pere de Vilamajor	44 focs: 264 s. (6 s. per cada foc)	
1386,1,15		Raimon dez Carner, de Mollet	50 focs: 300 s.	
1386,1,19		Pere Rovira, de Sant Cebrià de Tiana	33 focs eclesiàstics: 180 s. (6 s. per cada foc)	
1386,1,26		Jurats i prohoms de Sabadell, representats per Guillem Salvany, jurat	162 focs: 5.197 s.	
1386,1,26		Guillem de Far, síndic procurador i clavari de Terrassa	33 focs: 7.603 s. i 9 d. (mesos de març i abril: 5 s. i 6 d.)	
1386,3,23		... de Sant Just Desvern	30 s.	
1386,3,23		... de Sant Climent del Terme del castell d'Eramprunyà	192 s. i 6 d.	
1386,5,7		Guillem Joan, de Sta. Agnès de Malanyanes	8 focs i altres que són del terme de la Roca: 256 s. i 8 d. per Antoni Riba, de Sta. Agnès de Malanyanes ¹⁷¹	
1386,6,5		..., de Sta. Maria de Llinars	7 focs: 192 s. i 6 d.	

171. «qui est homo regalis per mensibus augusti et septembris anni proximi preteriti sex solidos dicte monete ad rationem trium solidorum per focho et mense», AHPB, Antoni Coscó, (Primus) liber notularum de 1385-11-15/1395-4-19, f. 34.